

EÖTVÖS KÁROLY
I N T É Z E T

Szabad egyház a szabad államban

A 2014. október 3-i konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai

Tartalom:

Köbel Szilvia: <i>A „vallási közösség” jogállása</i>	2. oldal
Wildmann János: <i>Az állam világnézeti semlegessége feladásának egyházpolitikai megalapozása</i>	9. oldal
Ruzsa Ferenc: <i>Minden egyház biznisz</i>	13. oldal
Mink Júlia: <i>Útban az „államegyház pluralista változata” felé</i>	19. oldal
Schweitzer Gábor: <i>Szabad egyház - szabad állam: észrevételek az Eötvös Károly Intézet vitairatához</i>	31. oldal

Az előadások megtekinthetők az intézet honlapján: ekint.org.

A „vallási közösség” jogállása

Az Alaptörvény és az új egyházügyi törvény nyomán körvonalazódó vallási közösség jogi státussal kapcsolatban három szempontot szeretnék áttekinteni az alábbiakban. Ezek a vallási közösség jogállás alaptörvényi alapja, a két jogi forma – a bevett egyház és a vallási tevékenységet végző szervezet, mint egyesület definíciója, végül a két jogállás közötti különbségek, különös tekintettel a bevett egyházak számára biztosított többletjogosultságokra.

1. A vallási közösség jogállás alaptörvényi alapja

A rendszerváltozás előtt az Állami Egyházügyi Hivatal (a továbbiakban: ÁEH) nyilvánított törvényesen elismert vallásfelekezetté egy vallási közösséget. Az ÁEH – a pártállami mechanizmusokból fakadóan – politikai döntést hozott, még akkor is, ha konkrét jogszabályokra hivatkozott az elismerő vagy elutasító határozatban. A döntése ellen jogorvoslással nem lehetett élni.¹

A rendszerváltás idején elfogadott, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényben (a továbbiakban: Lvt.) a nyilvántartásba vétel kifejezés azt szándékozott erősíteni, hogy az állam a független bíróság útján csupán regisztrálja az egyházi státust, ha annak megvannak a jogi feltételei, és ebből a folyamatból minden politikai döntést kizártak. A törvény előkészítése során a középpontban az egyén szabadságának a garantálása és a szektorsemleges finanszírozás megteremtése volt, és ehhez kapcsolódott a kollektív vallásgyakorlási jog, amely olyan szélesre tárta a lehetőséget az egyházi státus megszerzése előtt, hogy egy csoport sem kerülhetett olyan helyzetbe, hogy ne élhetett volna ezzel a joggal.²

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényben (a továbbiakban: Ehtv2.) – és már ezt megelőzőleg a 2011. évi C. törvényben (a továbbiakban: Ehtv1.) is – a közösség, a szervezet, a státus, tehát az alapjog kollektív oldala került a középpontba. Ez már abból is látszik, hogy az Alaptörvény a szervezeti kérdésekre vonatkozó szabályok megalkotását utalja sarkalatos törvény tárgykörébe, az alapjogot magát és annak egyéni oldalát nem.³ Így az alkotmányos védelmi szint magasabb az alapjog kollektív oldalát illetően az egyéni oldalhoz képest. Az új szabályozás ismét az „elismerés” kifejezést tette az egyházi státus megszerzésére irányuló jogi aktus terminus technikusává (amely nemcsak a pártállamban, hanem 1895 és 1947 között is használatos volt az 1895. évi XLIII. törvény alapján, amikor a kultuszárca hatásköre volt a törvényes elismerés megadása, és következtében az „állam védelme és

¹ Lásd erről bővebben Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. 24-28. o. (Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005.); Köbel Szilvia: Vallásfelekezetek törvényes elismerése a Kádár-korszakban. (Jogtudományi Közöny, 2001/6.) Lásd ehhez a volt NDK Egyházügyi Hivatalával kapcsolatban Horst Dohle – Joachim Heise (Hrsg): Klaus Gysi. Staatssekretär für Kirchenfragen (1979-1988). Dokumente, Selbstzeugnisse, Interviews und Kommentare. (Edition Ost, Berlin, 2002.); Mike Dennis – Norman LaPorte: State and Minorities in Communist East Germany. (Berghahn Books, USA, 2011.)

² Lásd ehhez Fazekas Csaba: A rendszerváltó állam egyházpolitikája Magyarországon, 1988-1990. (Vallástudományi Szemle, VI. évfolyam, 4. szám, 2010. 61-76. o.); Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. 58-59. o. (Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005.)

³ Alaptörvény VII. cikk (2) és (5) bekezdések.

főfelügyelete” alá került a közösség⁴), és a jogalkotó végső soron az Országgyűlés hatáskörébe utalta az egyedi döntéseket.⁵ Szeretném hangsúlyozni, hogy véleményem szerint az „elismerés” kifejezés önmagában nem feltétlenül jelent politikai döntést, ám az a kérdés, hogy megvannak-e azok a jogi garanciák, amelyek biztosítják, hogy nem politikai mérlegelés következtében születik meg az egyházkénti elismerésről szóló döntés.⁶ Az Ehtv2., valamint az Alaptörvény negyedik (a továbbiakban: Atmód4.) és ötödik (a továbbiakban: Atmód5.) módosítása nyomán a kollektív vallásgyakorlásnak ma két különböző jogi formája lehetséges: az egyházi és az egyesületi státus, amelynek közös elnevezése a „vallási közösség”.

Itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság alapjogából következik, hogy a jogállamban – szemben a pártállami alapjogi felfogással, ahol a jogi státus nélküli közösségi vallásgyakorlás illegális tevékenységnek számított, és szankciókat vont maga után⁷ – jogi forma nélkül is van legális lehetőség közösségi vallásgyakorlásra.⁸ Semmi nem tiltja azt, hogy az állampolgárok csoportjai közösen gyakorolják vallásukat akár nyilvánosan, akár magánkörben anélkül, hogy jogilag szervezett formát öltenének, és ez a közösségi vallásgyakorlás nem minősül jogellenes magatartásnak. Azt is szükséges tisztázni, hogy az Lvt. hatályban léte idején is volt lehetőség egyesületi keretek közötti kollektív vallásgyakorlásra, ám ez a forma csak azon közösségek számára volt szükségszerűség, amelyek nem érték el az Lvt. szerinti minimum 100 főt. Az új szabályozás következtében azonban nem csupán a jövőben egyházi státust elérni kívánó új közösségek helyzete vált nehezebbé, hanem a már – számos esetben több mint két évtizede – működő vallási közösségek is elveszítették egyházi jogállásukat.

⁴ Lásd ehhez Köbel Szilvia: Az állam és az egyház kapcsolata Magyarországon 1945-ig, különös tekintettel a vallásszabadság jogi szabályozására. In: Antalóczy Péter (szerk.): Egyházjog I. Az állami egyházjog alapjai. 13-29. o. (Patrocínium, Budapest, 2013.) 13-29. o.

⁵ Ehtv2. III. fejezet.

⁶ Németországban közigazgatási aktussal, tartományi kultuszminiszteri hatáskörben kapnak az egyházak közjogi státust, melynek a német hivatalos kifejezése „Anerkennung”. A korábban egyesületi formában működő Ahmadiyya Muslim Jamaat Deutschland vallási közösség 2013. április 30-án a hesseni kultuszminisztériumtól köztestületi státust (Körperschaft des öffentlichen Rechts – KdÖR) kapott, amellyel egyenjogúvá vált a keresztény és zsidó felekezetekkel. Lásd a muszlim közösség honlapját: <http://www.ahmadiyya.de/organisation/datenschutz-impresum/>; valamint a hivatalos közleményt az elismerésről:

http://www.ahmadiyya.de/fileadmin/user_upload/rechtliches/urdkunde_ahmadiyya_kdoer_2013.pdf

⁷ Lásd ehhez Daniel Heinz – Rajki Zoltán – Simon Ervin: Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században. (Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.) ; Köbel Szilvia: Egyházak, vallásfelekezetek törvényes elismerése 1945 után Magyarországon. In: Daniel Heinz – Rajki Zoltán – Simon Ervin: Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században. (Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.) 136-182. o.; Holló Péter: Kisegyház-politika Magyarországon az 1970-es években. In: Daniel Heinz – Rajki Zoltán – Simon Ervin: Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században. (Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.) 119-135. o.; Lakatos Judit: A kommunista államhoz való viszony kialakulása/kialakítása a metodista egyházban 1945 után. In: Daniel Heinz – Rajki Zoltán – Simon Ervin: Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században. (Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.) 90-104. o.; Annagret Dirksen: A katonai szolgálat megtagadása: fejlődések Magyarországon és Németországban. In: Daniel Heinz – Rajki Zoltán – Simon Ervin: Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században. (Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.) 72-81. o.

⁸ Alaptörvény VII. cikk (1) bekezdés, Ehtv2. 1. §.

De mit is jelent a „vallási közösség” jogi státus? A jogi helyzet kettős, vagy mondhatni kétszintű: vannak a vallási közösségekre általában vonatkozó szabályok, és vannak külön a bevett egyházakra, és külön a vallási tevékenységet végző szervezetekre, mint speciális egyesületekre vonatkozó rendelkezések.

Az Alaptörvény értelmében „az azonos hitelvet követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre”.⁹ Tehát van egy közös alaptörvényi definíció, amelyhez hozzátartozik annak deklarációja, hogy az államtól „különváltan működnek”, valamint „önállóak”.¹⁰ Az állammal való, közösségi célok érdekében történő együttműködés lehetősége szintén közös szabály.¹¹ Ám ezen a ponton válik ketté a státus: az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt, amelyek pozitív parlamenti döntést követően „bevett egyházként” működnek tovább.¹² Az Alaptörvény ehhez még hozzáteszi azt, hogy az együttműködésre tekintettel a bevett egyházaknak az állam „sajátos jogosultságokat biztosít”.¹³ Közös alaptörvényi szabály az is, hogy a szervezeti kereteket sarkalatos törvény szabályozza.¹⁴

Az Ehtv2. további közös szabályokat is tartalmaz. Kimondja, hogy a vallási közösség elsődlegesen vallási tevékenység céljából jön létre és működik. Definiálja a vallási tevékenység fogalmát,¹⁵ majd negatív taxációval megmondja, hogy mi nem tekinthető önmagában vallási tevékenységnek,¹⁶ továbbá a vallási tevékenység gyakorlásának korlátját is kimondja (Alaptörvénnyel nem ellentétes, jogszabályba nem ütközik és nem sérti más közösségek jogait és szabadságát).¹⁷ Garanciális közös rendelkezések a következők, amelyek a különvált működés és az önállóság (autonómia) biztosítékai: a) az állam a vallási közösségek irányítására és felügyeletére szervet nem működtethet és nem hozhat létre; b) állami szerveknek nincs hatáskörük a vallási közösség belső szabályzata alapján hozott határozatok, az alapján induló eljárások során, jogviták esetében.¹⁸ E két szabály az Lvt.-ben is benne volt.¹⁹ Közös szabály még az is, hogy a jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkező közösségekkel a Kormány megállapodást köthet, továbbá a tényleges társadalmi szerepet figyelembe veheti az állam a jogszabályok megalkotásánál és a velük való kapcsolattartás során.²⁰ Ez a két tényező (a társadalmi támogatottság

⁹ Alaptörvény VII. cikk (2) bekezdés.

¹⁰ Alaptörvény VII. cikk (3) bekezdés.

¹¹ Alaptörvény VII. cikk (4) bekezdés első mondata: „Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek.”

¹² Alaptörvény VII. cikk (4) bekezdés második és harmadik mondata: „Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek.”

¹³ Alaptörvény VII. cikk (4) bekezdés negyedik mondata: „A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.”

¹⁴ Alaptörvény VII. cikk (5) bekezdés.

¹⁵ „A vallási tevékenység olyan világnézethez kapcsolódó tevékenység, amely természetfelettre irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja.” Ehtv2. 6. § (3) bekezdés.

¹⁶ Pl. politikai és érdekérvényesítő, gazdasági- vállalkozási, gyógyászati, nevelési, oktatási stb. Ehtv2. 6. § (4) bekezdés.

¹⁷ Ehtv2. 6. § (5) bekezdés.

¹⁸ Ehtv2. 8. § (1) és (2) bekezdések.

¹⁹ A jogalkotó szándéka a rendszerváltáskor annak biztosítása volt, hogy ne jöhessen létre a pártállami Állami Egyházügyi Hivatalhoz hasonló felügyeleti és ellenőrző szerv.

²⁰ Ehtv2. 9. § (1) és (2) bekezdések.

és szerepvállalás) pedig a 4/1993-as AB határozatra vezethető vissza, amikor azt fejtette ki az Alkotmánybíróság, hogy az egyházak állam általi „egyenlőként való kezelése” nem zárja ki a tényleges társadalmi szerep figyelembevételét.²¹

2. A két jogi forma – a bevett egyház és vallási tevékenységet végző szervezet, mint egyesület – definíciója

Az Ehtv2. a továbbiakban tartalmazza a speciális szabályokat a bevett egyházakra és a vallási tevékenységet végző szervezetekre nézve. Itt még inkább szembeötlenek a különbségek.

Az Országgyűlés által elismert egyház a második világháború előttről származó „bevett egyház” elnevezést kapta, amely közjogi jogalanyiságot jelent, és a következő definíciót adja meg a törvény: „A bevett egyház azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, *önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet*, amelynek ezt a közjogi jogállást az Országgyűlés *a közösségi célok érdekében történő együttműködés céljából biztosítja.*”²² A vallási tevékenységet végző szervezet definíciója pedig a következő: „olyan *egyesület*, amelynek tagjai azonos hitelveket valló természetes személyek, és amelynek alapszabályában meghatározott célja vallási tevékenység végzése”.²³ Tehát magánjogi jogalanyisággal rendelkeznek a vallási tevékenységet végző egyesületek.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az Ehtv2.-nek az Alaptörvény negyedik módosítását követő módosítása vezette be ezeket a definíciókat, és az Alaptörvénynek csak az ezt követő ötödik módosítása kodifikálta az Ehtv2.-hez igazodó definíciót. Felvetődik a kérdés, hogy a három definíció összhangban van-e egymással: miért csak a bevett egyház definíciójában található az „önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet” kitétel, és ezt a jogállást miért a „közösségi célok érdekében történő együttműködés alapozza meg? Az Alaptörvény szerint minden vallási közösség „önálló”, tehát az önkormányzatiságot is magában foglaló autonómia a vallási tevékenységet végző szervezetre (egyesültre) is kiterjed. A bevett egyházakhoz képest tehát az egyesületek számára hiányzik az Ehtv2. szerinti autonómiát megerősítő védelem, ám ez nem írhatja felül az Alaptörvény

²¹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat. „Az elválasztás elvéből az következik, hogy az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében. Mindebből következik — ami másrésztől az Alkotmány 70/A. §-ából is folyik —, hogy az államnak az egyházakat egyenlőként kell kezelnie.” „Az állam és az egyház elválasztásának módja, következetessége, szigorúsága minden ország sajátos történelmi körülményei szerint alakul. Az Alkotmány 60. § (3) bekezdése mai értelme nem választható el sem az egyházaknak a magyar történelemben betöltött szerepétől (beleértve a szekularizáció lefolyását is), sem jelenkori tényleges működésüktől, sem a folyó társadalmi átalakulástól. Általános jelenség, hogy számos, egykor egyházi feladat — pl. iskolai oktatás, betegápolás, szegények segítése — az állam kötelességévé vált, az egyházak viszont szintén fenntartották e tevékenységüket. Ezeken a területeken az elválasztás nem ellentétes az együttműködéssel, mégha ez rigorózus garanciák között is folyik. Az egyházak egyenlőként való kezelése szintén nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét.” Lásd ehhez Prof. Dr. Gerhard Robbers (University of Trier, Germany) Religious Freedom in Europe című tanulmányát. A szerző megállapítása: „There are few other areas of law in which historic experience, emotional ties and basic convictions have as direct an influence as in civil ecclesiastical law (the law as to Church and State). The diversity of the civil ecclesiastical law systems in the European Union mirrors the diversity of the national cultures and identities.” http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikacijas/Citu-raksti/Religious_Freedom_GR.pdf

²² Ehtv2. 11. § (1) bekezdés.

²³ Ehtv2. 9/A. § (1) bekezdés.

szintjét, ugyanis ott adott a védelem. A vallási tevékenységet végző szervezetek az Ehtv2.-től függetlenül is önálló, autonóm szervezetek, mert ezt az alaptörvényi garanciát nem a közösségi célok érdekében történő együttműködés alapozza meg, hanem a vallási közösség alapstátusa. Az Alaptörvény szerint az állam a bevett egyházaknak az együttműködésre való tekintettel sajátos többletjogosultságokat biztosít (pl. adókedvezményeket), és nem az autonómiát köti ehhez. Az Ehtv2. megfogalmazása viszont az önkormányzattal rendelkező autonóm szervezetet, mint közjogi jogállást kapcsolja ehhez a tevékenységhez, ami pedig nem vezethető le az Alaptörvényből. Sőt, álláspontom szerint a közjogi jogállás sem az autonómiával kapcsolható össze egy az egyben, mert az Alaptörvény szerint az egyesületek is autonómiával rendelkeznek, az Ehtv2. értelmében azonban az egyesületek egyértelműen magánjogi jogalanyisággal rendelkeznek.

Tehát úgy látom, hogy a definíciók tekintetében sérült a normavilágosság elve, ami lehetséges, hogy a módosítások gyors egymásutánja és fordított sorrendje miatt következett be, de mindenképpen, a jogbiztonság érdekében fontos lenne, ha a jogalkotó ezt a disszonanciát kiküszöbölné, és ezzel erősítené az alapjog alkotmányos védelmét.

További elemzési szempont lehet az, hogy a két jogi forma két különböző alapjogból vezethető le. Az egyik az egyesüléshez való jog, amely alkotmányos helyzeténél fogva más, mint a lelkiismereti és vallásszabadság joga. Az egyesülési jog alapvetően szervezetalakítási jogot jelent,²⁴ amely szervezet egyes, rendszerint nem az egész személyiséget átfogó tevékenység(ek)re jön létre, továbbá a szabályozási struktúra és a finanszírozás is ehhez igazodik. Ezzel szemben a lelkiismereti és vallásszabadság alapjoga az egész személyiséget, az egyén egész életfelfogását és életvitelét átfogó mivoltánál fogva más megítélés alá kell, hogy essék. Szükséges, hogy az ehhez kapcsolódó szervezeti keretek is ehhez igazodjanak, mert a lényegét veszítené el az alapjog, ha egy adott szervezeti forma lenne a gátja a vallási meggyőződésből fakadó személyiség kibontakoztatásának és az életvitel kialakításának. Az Alkotmánybíróság 2013-ban is megerősítette a korábbi határozatokban is fellelhető megállapításokat, miszerint a „vallást az önkifejezés más formái fölé emelte a történeti hagyomány”, a vallásszabadság pedig a „szabadságjogok történeti atyja”, és a személyiség integritásából kifolyólag „az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződésével”. Az AB azt is megerősítette, hogy az emberi személyiség „a jog számára érinthetetlen”, és a jog csak a „külső feltételek biztosításával segítheti az autonómiát”.²⁵

3.A két jogállás közötti különbségek, különös tekintettel a bevett egyházak számára biztosított többletjogosultságokra

Éppen ez utóbbi gondolat lehet a kiindulópont annak megítélésében, hogy az új, kétszintű szabályozás garantálja-e a közösségi vallásgyakorlás autonómiáját – mindkét szinten. Az Alkotmánybíróság az EMMI által készített kimutatás alapján állapította meg 2013-ban, hogy az akkor hatályos jogszabályok alapján „a vallási egyesületekhez képest olyan többletjogosultságokat társítanak, amelyek érdemben segítik, előnyökhöz juttatják az elismert egyházak vallási és anyagi működését, ezáltal az érintett vallási

²⁴ Alaptörvény VIII. cikk (2) bekezdés: „Mindenkinek joga van szervezeteket létrehozni, és joga van szervezetekhez csatlakozni.”

²⁵ 6/2013. (III. 1.) AB határozat a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény egyes rendelkezéseinek alaptörvényellenességéről és megsemmisítéséről.

közösségek vallásgyakorláshoz való jogát".²⁶ Tehát az AB is lényeges szempontnak tartotta a szabályozási struktúrák összehasonlítását, mert az állam, amint azt fentebb idéztük, a „külső feltételeket” kell, hogy biztosítsa az autonómiához. Ezt a vizsgálatot az AB 2014-ben is (tehát a negyedik Alaptörvény-módosítás és az Ehtv2. módosítása, valamint az ötödik Alaptörvény-módosítást követően) elvégezte, és szó szerint arra a következtetésre jutott, mint a 6/2013-as határozatában.²⁷ Az alaphelyzetben annyi most a különbség, hogy az Alaptörvény ötödik módosítása következtében az együttműködéssel járó sajátos jogosultságok biztosítása nem jelent helyből alaptörvény-ellenességet. Ám ha ezek a sajátos jogosultságok indokolatlanul pozitív diszkriminációt eredményeznek, akkor az alkotmányos aggodalmat okoz, mert a „sajátos jogosultságok” kivételes rendszere – álláspontom szerint – nem írhatja felül az Alaptörvény nemzetközi egyezmények által is garantált antidiszkriminációs klauzuláját.²⁸ Az AB úgy fogalmaz, hogy a jogosultságok „*érdemben segítik, előnyökhöz juttatják ... az érintett vallási közösségek vallásgyakorláshoz való jogát*”. Ha következetesen végiggondoljuk, akkor ez azt jelenti, hogy aki (egyén vagy közösség) előnyös helyzetben van a vallásgyakorlását illetően, akkor előnyös helyzetben lesz a személyisége teljes kibontakozását illetően is, és előnyt élvez abban a tekintetben, hogy egész életvitelét áthatóan, meg hasonlítás nélkül éljen a vallási, lelkiismereti meggyőződése szerint.

Itt kell megemlítenünk a strasbourgi emberi jogi bíróság 2014. áprilisi ítéletét több egyházi státust elveszített magyar vallási közösséggel kapcsolatban. A bíróság kimondta, hogy az egyházi törvény megsértette a panaszosoknak az Európai Emberi Jogi Egyezmény 9. cikkében biztosított vallásszabadsághoz való jogát és 11. cikkében biztosított egyesülési jogát.²⁹ A döntés ellen a Kormány fellebbezett a bíróság Nagykamarájához, ám ezt a fellebbezést a Nagykamara elutasította.³⁰

Nézzünk meg néhány konkrét példát a teljesség igénye nélkül, hogy milyen többletjogosultságokról van szó. A legismertebbek pl. az szja 1%-os felajánlás, amely az egyházak és a tagjai számára 1+1%-ot jelent,³¹ a közfeladatok ellátását finanszírozó kiegészítő normatíva csak a bevett egyházaknak jár,³² egyházi személy szolgálati viszonyára három jogi lehetőség van, míg az egyesület esetében kizárólag munkaviszony áll rendelkezésre,³³ helyi adók alóli mentesség,³⁴ tábortelkészi, börtönlelkészi, kórházi

²⁶ 6/2013. (III. 1.) AB határozat a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény egyes rendelkezéseinek alaptörvény-ellenességéről és megsemmisítéséről.

²⁷ 27/2014. (VII. 23.) AB határozat a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény 2012. január 1-jétől 2012. augusztus 31-ig hatályos alaptörvény-ellenes 34. § (1) bekezdése folyamatban lévő ügyben történő alkalmazásának kizárásáról.

²⁸ Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdés: „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”

²⁹ Case of Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary. Judgement, Strasbourg, 2014. április 8. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{%22itemid%22:\[%22001-142196%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142196#{%22itemid%22:[%22001-142196%22]})

³⁰ A Nagykamra döntését lásd: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4863175-5940349#{%22itemid%22:\[%22003-4863175-5940349%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4863175-5940349#{%22itemid%22:[%22003-4863175-5940349%22]})

³¹ 1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról 4/A. §.

³² 1997. évi CXXIV. törvény az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről 6. §.

³³ Ehtv2. 13. – 13/A. §-ai.

³⁴ 1990. évi C. törvény a helyi adókról 3. § (5) bekezdés, 31. § e) pont.

lelkészi szolgálat végzése³⁵. További előnyök például a termőföld megszerzése és hasznosítása tekintetében,³⁶ jogszabályok előkészítésében stratégiai partneri megállapodás megkötése (civil szervezetekkel csupán a partnerség lehetőségét mondja ki a törvény),³⁷ nem vezet adatvédelmi nyilvántartást a Hatóság arról az adatkezelésről, amely a bevett egyház belső szabálya szerint történik³⁸. A bevett egyházakon belüli differenciálásra is van példa: a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanács tagjai által alkotott oldalakban a „legjelentősebb gazdasági súlyt képviselő négy bevett egyház képviselői” vesznek részt.³⁹

Összegzés

A fentiekből látható, hogy az egységesnek induló alaptörvényi definícióból eljutottunk a bevett egyházak javára fennálló többletjogosultságok egész sorához. A teljesség igénye nélkül elvégzett vizsgálat is mutatja, hogy több esetben hátrányos helyzetbe kerülnek a vallási tevékenységet végző szervezetek és tagjaik (egyének és közösségek) a bevett egyházakkal szemben. Az szja 1%-os felajánlás lehetősége beszűkült, mert csak a civil 1%-ot kaphatják a vallási tevékenységet végző szervezetek, a tagok pedig csak a civil 1%-uk felett rendelkezhetnek a vallási meggyőződésük szerint. A kiegészítő normatíva elvesztése következtében pl. szülők hátrányos helyzetbe kerülhetnek, mert kellő anyagi lehetőségek és esélyek híján nem élhetnek maradéktalanul azon alkotmányos jogukkal, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.⁴⁰ A vallási tevékenységet végző szervezet „lelkésze” („vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja”) csak munkaviszonyban végezheti tevékenységét, amely által a vallási közösség autonómiája sérül.⁴¹

A strasbourgi bíróság döntése is mutatja, hogy a jogállamban is nagy körültekintéssel kell bánni a szabadságjogok kodifikációjával. A szabadságjogok szabályozása mindig nagy kihívást jelent a jogalkotó és a jogalkalmazó számára is, hiszen egyidejűleg kell a jogok esetleges korlátozásának szükségességét és arányosságát, valamint a jogok érvényesülésének a jogi garanciáit mérlegre tenni. Indokolt lenne elvégezni az egész jogrendszer átvilágítását, és a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköző szabályokat összhangba hozni a nemzetközi jogi alapelvekkel olyan módon, hogy az megfeleljen az állam és a vallási közösségek különvált működését deklaráló alaptörvényi rendelkezésnek is.

³⁵ Ehtv2. 24. § „Az egyházi jogi személy jogszabályban meghatározott rendben végzett táborig lelkészi, valamint börtön- és kórházlelkészi szolgálatot vagy más szolgálatot végezhet.”

³⁶ 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról.

³⁷ 2010. évi CXXXI. törvény a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről 13. § (2) és (6) bekezdések.

³⁸ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról 65. § (3) bekezdés *b)* pont.

³⁹ 2011. évi XCIII. törvény a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanácsról 4. § (1) bekezdés 5. pont. Annak vizsgálatára nem térek ki ebben a rövid tanulmányban, hogy a nevezett „gazdasági súly” miként mérhető és indokolható alkotmányosan, ám szükségesnek tartom egy későbbi elemzés során ezt elvégezni.

⁴⁰ Alaptörvény XVI. cikk (2): „A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.”

⁴¹ Ehtv2. 13/A. § (1) „A vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja a vallási tevékenységet végző szervezet szolgálatában álló, munkaviszonyban foglalkoztatott természetes személy.” Ezzel szemben az egyházi személy az „egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban” végezheti. [13. § (1) bekezdés]

Az állam világnézeti semlegessége feladásának egyházpolitikai megalapozása

Az első Orbán-kormány hivatali idejének vége felé jelent meg az „Egyházakra vonatkozó hatályos jogszabályok gyűjteménye 2002” című könyv, amelyet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Egyházi Kapcsolatok Főosztálya állított össze. A kötethez Balog Zoltán a miniszterelnök főtanácsadója és Semjén Zsolt az egyházi kapcsolatok helyettes államtitkára írtak bevezető gondolatokat. Ez a mindössze kétoldalas előszó „A magyar modell” címet viseli. Ebben a két teológus az általuk elképzelt egyházpolitika főbb jellemzőit fogalmazza meg. Esmefuttatásuk az elmúlt tizenkét évben – úgy vélem – kevés figyelmet kapott, a szocialista-liberális kormányok pedig nem is tulajdonítottak jelentőséget az egyházpolitika ún. magyar modelljének, vele szemben alternatívát nem kínáltak, sőt azt mintegy külső adottságnak tekintették, és maguk is megfelelni igyekeztek a benne foglalt elvárásoknak. A következőkben röviden ismertetem a modell főbb jellemzőit, és néhány megjegyzést fűzök hozzájuk.

Az egyházpolitika „magyar modelljének” alapelvei

Az első mondatok szerint az orbáni (balog-semjéni) egyházpolitika célja „olyan egységes, összefüggő és történelmi távlatokra szóló modell kialakítása, amely egyfelől jóvá teszi az évtizedeken át tartó, egyházüldöző, bukott rendszer pusztításait, másfelől elkerüli azokat a zsákutcákat, amelyekbe néhány nyugati ország múlt századi szekularista mítoszoktól vezérelt egyházpolitikája jutott” (3. old.).

Ennek az egyházpolitikának „bölcseleti megalapozása három tételen nyugszik. Az első annak elismerése, hogy az egyház *sui generis* valóság. Következésképp az egyház nem az állami intézményrendszer valamely alrendszere, hanem az állammal egyenrangú valóság. Ezért az állam és egyház kapcsolatában nem fogadható el semmifajta alá vagy fölérendeltség, csak a legszigorúbb mellérendeltség. A második állításunk, hogy az egyház és állam elválasztása nem jelentheti az egyház és társadalom szétválasztását”, ezért „a harmonikus együttműködés a járható út. Harmadik fundamentális tételünk, hogy teljességében akarjuk elismerni az egyház szolgálatát. Teljességében, tehát mind szakrális valóságában, mind pedig közfeladatot átvállaló intézményrendszere tekintetében” (3). Az előbbi a szerzők szerint a vallásszabadság teljes körű biztosítását jelenti, az utóbbi pedig, hogy „az állam nem mondhatja azt, hogy biztosítja a vallásszabadságot, de nem finanszírozza a közfeladat átvállalását” (3).

Az imént ismertetett elméleti megalapozás nem mond ellent a világnézeti semlegesség elvének. Ennek a követelményének ugyanis elvileg éppúgy megfelel egy francia típusú szekularizmus mint egy germán típusú állam és egyház közötti világosan szabályozott együttműködés is. A kérdés ezek után az, hogy miképpen képzelel el Balog Zoltán és Semjén Zsolt a magyar modell gyakorlati megvalósítását.

Gyakorlati egyházpolitika

A gyakorlati egyházpolitika „három jól elkülönített pilléren nyugszik. Az első a korábbi diszkriminációk megszüntetése, az egyenlő finanszírozás minden területen való biztosítása. Ide tartozik a hitoktatás is, amelyet az állam ugyanúgy finanszíroz, mint bármely más fakultatív tárgyat” (3). (Talán emlékeznek, hogy ez a kérdés vita tárgyát képezte a katolikus egyház hazai vezetői és a Vatikáni megállapodást megkötő Horn Gyula miniszterelnök között. A kormány szerint ugyanis a személyi jövedelemadó 1 százalékának egy egyház számára történő följánlhatósága és ennek állami kiegészítése a hitéleti költségek fedezésére szolgál, amibe a hitoktatás is beleértendő. Az 1998-as parlamenti választások

előtt Orbán Viktor megígérte, hogy a Fidesz győzelme esetén az állam a meglévő támogatásokon túl vállalja a hitoktatás finanszírozását.)

Az egyenlő finanszírozás másik gyakorlati következménye, hogy „ha az egyház közfeladatot vállal át, akkor ugyanannak a közfeladatnak ellátására fillérre ugyanazt a költségvetési támogatást kapja, mint a hasonló feladatot ellátó állami vagy önkormányzati intézmény. Hiszen a vallásos emberek ugyanolyan adófizető polgárok, mint bárki más, ugyanúgy az ő adójukból is tartatik fenn az összes elgondolható állami és önkormányzati intézmény”. Ez azonban nem általános alapelv, ezért nem vonatkozik például alapítványi fenntartókra. A szerzőpáros leszögezi, hogy „Az alapítványi intézmények esetén ilyen kötelezettsége nincs az államnak, hiszen egyfajta »fogyasztói« igény kielégítéséről van szó, melyet az azt igénybe venni kívánók megfizetnek, ezért itt az államnak csak részfizetési kötelezettsége van” (3).

„Második nagy pillér a történelmi egyházakkal kötött szerződések”. A szerzők szerint „Az előző kormány nagyon helyesen megkötötte a vatikáni megállapodást, azonban azt egyfelől nem tartotta be, másfelől pedig nem kötött hasonló szerződést a többi történelmi egyházzal”. Ezeket a hiányosságokat orvosolta az ún. polgári kormány. Az egyházakkal kötött szerződések „rendezik az egyháznak járó örökjádék mértékét és annak évről évre történő valorizációját, és az egyházak jogát ahhoz, hogy minden állampolgár szabadon átutalhatta személyi jövedelemadójának 1%-át. Ehhez kapcsolódva törvényileg biztosítottuk, hogy az említett befizetéseket az össz-személyi jövedelemadó 0,8%-áig az állam kiegészíti, mégpedig (...) a népszámlálási tények alakpján.”

„A harmadik nagy pillér: az ingatlanrendezés. Kormányhatározatokkal – jogi értelemben – minden egyház minden ingatlanügyét lezártuk” (4). Ennek részleteivel most nem kívánok foglalkozni. A szöveg egy későbbi helyén kerül szóba az egyház-finanszírozás egy új formája, amelynek bevezetéséről a kormány a ciklus vége felé döntött. Eszerint „a magyar kormány jövedelem-kiegészítést biztosít” a történelmi egyházak „kistelepülésen élő szolgálattevőinek. A kifizetések az egyház szabadságának és autonómiájának megfelelően az adott egyházak központi szervezetein keresztül történnek” (4).

Egy célkitűzést az első Orbán-kormány nem sikerült elérni: „Az egyházalapítások szigorítása terén nem tudtuk a kormányprogramban kitűzött célt megvalósítani, noha a végsőkéig kompromisszum-kész törvényjavaslatunkat vallásszociológusok és alkotmányjogászok bevonásával elkészítettük, azonban a törvény módosításához szükséges kétharmados többséggel ebben a ciklusban a polgári kormány nem rendelkezett. Így ennek megvalósítása a következő parlamenti ciklusra vár. Szeretnénk leszögezni, hogy a módosítás célja nem a vallásszabadság korlátozása, hanem éppen a vallásszabadság biztosítása a különböző visszaélésekkel szemben” (4).

Egyházpolitikai gyakorlat és világnézeti semlegesség

Első olvasatra úgy tűnik, hogy a vázolt egyházpolitikai gyakorlat is megfelel az állam világnézeti semlegessége követelményének. Sőt az esetleges diszkriminációk megszüntetése és az egyenlő finanszírozásra való törekvés egyenesen következik is ebből az elvből. Ha azonban egy pillantást vetünk az akkori és későbbi egyház-finanszírozásra, akkor kétségek merülnek fel a gyakorlat tisztaságát illetően. Tucatnyi támogatási forma létezett ugyanis egymás mellett, amelyek részben egymástól függetlenül, sőt különböző tárcáknál működtek, és még Pénzügyminisztérium illetékes munkatársai sem tudták pontosan összegyűjteni az adatokat. Egy lista a teljesség igénye nélkül:

- Egyházi alapintézmény támogatás (az 1%-os SZJA rendelkezések szerint)
 - Hitoktatók díjazása
 - Vidéki egyházi szolgálat jövedelempótléka
 - Millenniumi támogatás

Nemzetközi tevékenységhez kapcsolódó támogatások

- Ingatlanhoz kapcsolódó támogatások
 - Egyházi címzett támogatások
 - Egyházi Kulturális Alap
 - Járadékfizetés
 - Közcélú egyházi feladatokhoz ingatlanjuttatás
 - Ingatlan-visszaadásra fordítandó támogatás
- Közzolgálati hozzájárulás és támogatás
 - Egyházi közgyűjtemények fenntartására
 - Egyházi közoktatási normatíva
 - Egyházi közoktatási kiegészítő támogatás
 - Egyházi oktatási intézmény felújítás és beruházás
 - Egyházi felsőoktatási hitéleti képzés
 - Hallgatói létszám képzési többlete
 - Egyházi felsőoktatási beruházás
 - Egyházi szociális normatíva
 - Egyházi szociális kiegészítő támogat.
 - Egyházi szociális intézményi támogatások
 - földgázkompenzáció
 - foglalkoztatottak illetményemelése

Ez a bonyolult és átláthatatlan rendszer szükségszerűen magában hordozza az állami befolyásolás, a büntetés – jutalmazás lehetőségét az arra érdemesnek tartott egyházakkal szemben.

Figyelemre méltó a dokumentumban az alapítványi fenntartók nem teljes körű állami finanszírozására vonatkozó megjegyzés, mivel ők csak bizonyos „fogyasztói” igényeket elégítenek ki. Egyenesen következik ebből, hogy ha egyes, valamiért nem kívánatos egyházak finanszírozását meg szeretné szüntetni a kormány, vagy éppen politikai lojalitásra akarja bírni őket, akkor ennek egyik módja az egyházi státusz megvonása vagy módosítása, illetve a státusz megvonásának lebegtetése. Nem „bevett” egyházként (2011. évi CCVI. törvény) ugyanis veszélybe kerül intézményeik állami támogatására, ezáltal pedig maguk az intézmények is. Mindez úgy, hogy közben – látszólag – nem sérül vallásszabadság. Pontosan ez a forgatókönyv valósult meg a 2011. évi 206-os, először visszavont, majd kétszer is módosított törvény alapján.

Tudtommal senkinek nem szűrt szemet, vagy legalábbis nem tette szóvá, hogy az egyházaknak följárható 1% sja, illetve ennek állami kiegészítése kapcsán a Balog-Semjén-i koncepció „össz-személyi” jövedelemadóról beszél, holott a Vatikáni megállapodásban az alacsonyabb „progresszív” sja szerepel. Vagyis az első Orbán-kormány a Vatikáni megállapodás betűjével és szellemével ellentétben a történelmi egyházak javára csempészte be a költségvetési törvénybe az „össz-személyi” jövedelemadó kifejezést.

A „történelmi egyház” kifejezés egyébként a két teológus téziseinek mintegy refrénje. A szerzők ugyanis semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy szemük előtt ezek az egyházak lebegnek, amikor egyházpolitikájukat megfogalmazzák. Társadalmi és politikai kényszerűségek természetesen szükségessé tehetik, hogy másokat is bevett egyháznak tekintsenek, de ez a lényegen nem változtat. Az egyházalapítások, illetve egyházként való elismerés feltételeinek szigorítására a szerzők szerint a visszaélések kiszűrése miatt van szükség. Meg kell itt jegyezni ugyanakkor, hogy komolyabb kísérlet sem történt a visszaélések föltárására – sem az Orbán-kabinet, sem a szocialista-liberális kormányok idején, sőt az egyházügyi államtitkárság nem egyszer igyekezett elleplezni a visszaélésekre utaló

jeleket, ha pedig a hivatal részéről mégis feljelentés történt, az ügyészség megtagadta annak kivizsgálását. Amikor pedig életbe lépett az egyházak elismerésével kapcsolatos „szigorítás”, az a „bevett” egyházakkal szemben egyáltalán nem alkalmazott szigorúbb feltételeket, sőt lazított például az állami és egyházi pénzek fölhasználásának és az erről való elszámolásnak és ellenőrzésnek a feltételein (ld. például a 296/2013. (VII. 29.) Korm. Rendeletet az egyházi jogi személyek beszámolóképzési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól). Az egyházi biznisz nem tűnt el, ez csupán a bevett egyházak privilégiuma lett.

Az értelmezési keret

Egyházpolitikai alapvetésüket Balog Zoltán és Semjén Zsolt végül történelmi és teológiai összefüggésekbe helyezik. Ezt írják: „A magyar egyházpolitikai modell szellemi értelemben hűséges Szent István királyunk örökségéhez, melynek tanulsága: ami jó az egyháznak, az jó az országnak, és ami jó az országnak, az jó az egyháznak” (4). A magyar egyházpolitikai modell ebből kifolyólag nem egyéb, mint a keresztény államiság és a politikai kereszténység egy sajátos keveréke. Történelmileg és teológiailag ugyan mindkettő fölött eljárt az idő, de – úgy tűnik – sokan még mindig messzemenően azonosulnak velük. Az állam világnézeti semlegessége ebben a rendszerben formális jogi deklaráció csupán, ami a gyakorlatban csak korlátozottan érvényesül. Egy modern, alkotmányos demokráciára épülő társadalomban olyan modellre van szükség, mint amelynek alapelvei a „Szabad egyház a szabad államban” című vitairatban olvashatók. Nagy kérdés azonban, hogy ezek az alapelvek mikor válnak a társadalom többsége számára egy identifikációs értékrendszer alkotóelemeivé.

Minden egyház biznisz

Az egyházi státusz keményebb szabályozásának szükségességét szinte csak egyetlen érveléssel szokták indokolni: azért van szükség szigorú kritériumok alkalmazására, hogy biztonsággal ki lehessen szűrni a „biznisz egyházakat.” Ez a populista, alantas ösztönökre – az irigységre és a gyanakvásra – építő érvelésében csak a bevett egyházak védelmét szolgálja új és lendületes riválisaikkal szemben. Az alábbiakban amellet fogok érvelni, hogy nem csupán a *status quo* rögzítő szándéka kifogásolható; hiszen végső soron a konzervativizmus méltányolható társadalmi értékválasztás. Az igazi és orvosolhatatlan baj ezzel a megközelítéssel az, hogy egy modern, az alapvető szabadságjogokat tiszteletben tartó jogrendszerbe elvi okokból lehetetlen beilleszteni. Éspedig nem csak arról van szó, hogy a biznisz egyházakat nem lehet jogszerűen elkülöníteni az egyéb egyházaktól: sokkal általánosabb a probléma. Ugyanis maga az „egyház” fogalom teljességgel összeegyeztethetetlen a lelkiismereti szabadsággal.

Vallás és üzlet

„La redenzione è gratuita!” – kiáltott fel Ferenc pápa ma reggeli (2014. november 21.) szentbeszédében: „A megváltás ingyenes.” A katolikus egyházfő láthatólag nem véletlenül választotta magának, elsőként a pápák sorában, a teljes szegénységi fogadalmat tett Assisi Szent Ferenc nevét. Kikelt az egyházában botránnyosan eluralkodott kereskedelmi szemlélet ellen, felháborítónak nevezte, hogy a templomokban árlistákon teszik közzé a keresztelő, az áldás és a mise ellenértékét.

A pápa gesztusa nem kis elődökre tekint vissza: három esztendő híján fél évezrede tette közzé egy Ágoston-rendi szerzetes, Luther Márton nevezetes téziseit a pénzért vásárolható bűnbocsánat ellen – amiért azután az akkori pápa végül kiközösítéssel sújtotta. I. Ferenc természetesen nem a reformáció atyjára utalt vissza, hanem arra, amikor a zsidó hitű Jézus kiűzte a kufárokat a templomból. Mindenesetre ezzel legmagasabb helyről erősítették meg, hogy a legnagyobb és legrégebb, valamint az állam által leginkább elismert magyarországi egyház mindennapjaiban is bevett gyakorlat az üzletelés.

Hasonló problémák más vallásokban is adódnak. A buddhizmusban, ahol nincsenek külön papok, csak szerzetesek, a Buddha eredeti tanítása szigorú vagyontalanságot írt elő a szerzeteseknek; a szigorúbb déli tradícióban (mindmáig!) még pénzt érinteniük sem szabad. De ez nem akadályozta meg, hogy a középkori Srí Lankán (azaz Ceylonban) a buddhista egyház legyen a legnagyobb földbirtokos, Indiában pedig a kolostorok kiterjedt banki tevékenységet folytattak. A buddhizmus sajátos tibeti formájában, a lámaizmusban az egyik szerzetesrend feje, a dalai láma fél évezreden keresztül egyúttal az egész ország uralkodója volt.

A példákat bőven lehetne szaporítani, de célunk szempontjából most nem az az érdekes, hogy mennyire elterjedt dolog a vallási intézmények anyagi korrumpálódása; noha, meglehetősen bizonyíthatnánk így, hogy a legtöbb komoly egyházat osztrakizálni lehetne ilyen alapon. Ám jelen írással nem az egyházak megtisztulásának dicséretes folyamatát kívánom elősegíteni; ezért inkább azt emelem ki, hogy még a legtisztább egyház is, gazdasági értelemben, vállalkozás. Üzlet. Azaz biznisz.

Ez teljesen magától értetődő, noha – érthető okokból – nem szoktuk így tekinteni a dolgot. Egy nagyegyház hatalmas vagyonnal rendelkezik, tipikusan ingatlanokkal: templomok, iskolák, kolostorok, főpapi paloták, könyvtárak. Értékét növeli hosszú időn át felhalmozott *goodwill*-je, azaz a márkanev vonzereje, a kapcsolati, szervezeti és intellektuális tőke. Jelentős munkáltató: alkalmazottai között a papokon kívül találunk kertészt, harangozót, gondnokot és muzsikust, könyvelőt, sofőrt és biztonsági

őrt. Ha komolyan törődik a szegénygondozással, akkor lehetnek őket foglalkoztató, teljesen hétköznapi piaci tevékenységet folytató vállalkozásai is. A missziós vallások egyértelműen és vállaltan terjeszkedni is próbálnak a piacon.

Az egyház tehát gazdasági szempontból szolgáltatásokat nyújtó vállalkozás; és e szolgáltatások ellenértékét (beleértve az ingatlanok és az infrastruktúra fenntartási költségét is!) valamilyen módon megszerzi, hiszen különben csődbe megy. A bevételhez hozzájuthat teljesen szokványos, számlával igazolt tranzakció keretében, mint például a melukotei Cseluva Nárájana Szvámí templomban, hogy a hinduizmusból is hozzak példát: a főbejárat melletti kis pénztárnál megveszem a jegyet (cipőmegőrzés: fél rúpia, kis *ártí púdzsa* rítus az istenszobornál: öt rúpia, Visnu ezer nevének elrecitálása: húsz rúpia), a templomban pedig megkapom, amiért fizettem. De az is lehet, hogy egyházi hozzájárulást fizetek, ami leginkább a fürdőbérletre vagy az átalánydíjas előfizetésre emlékeztet. Ennél nehezebben átlátható a viszony, ha névtelenül adakozom, vagy ha az adóm egy részét juttatom az egyháznak, állami közreműködéssel. Ám a végeredmény azonos – az egyháznak a működési költségeit összességében be kell szednie.

Vallási körökben e helyzet megítélése nem feszültségmentes, és persze történelmileg is változó. A nyilvánosság előtt leginkább kerülni szokták a kérdést, ritkán emlegetik például, hogy a pap a hívekből él. Magyarországi buddhistáktól gyakran hallottam ugyan, hogy valaki „megélhetési buddhista”, de ezzel valójában csak az illető vallásos elkötelezettségének őszinteségét vagy komolyságát vonták kétségbe; azt sohasem firtatták, hogy a mélyen hívő hivatásosak is a vallásukból élnek.

Régebbi korokban kevésbé voltak szemérmesek ezekben a dolgokban. A *mahájána* buddhizmusban a tökéletességek közül legelső helyen áll az adakozás tökéletessége (*dána páramitá*), amit magasabb szinten a szerzetesek gyakorolnak: ők ugyanis a Tanítás végtelenül értékes adományában részesítik a világi híveket. Amazok viszont kénytelenek beérni az alacsonyabb szintű lehetőséggel, és anyagi javakat adhatnak – természetesen a jó adomány a Buddha közösségét támogatja, vagyis a szerzetesrendet.

A buddhizmussal kortárs bráhmanizmusban, a hinduizmus előzményében még kategorikusabb a finanszírozás megkövetelése. Itt ugyanis a *daksiná*, az áldozatot végző pap megjutalmazása egyenesen a szertartás része, vagyis enélkül a rítus érvénytelen és hatástalan. Az egyes áldozat-fajtákat leíró szertartáskönyvek, a *bráhmanák* (melyek a hinduk számára a kinyilatkoztatás részét képezik!) pontosan meg is szabják a kívánatos juttatást; bár erősen gyanítható, hogy ezek inkább a papok vágyait, mintsem a tényleges gyakorlatot fogalmazták meg.

A jog iránt oly fogékony rómaiaknál pedig magától értetődő volt a *do ut des* elve: „adok, hogy adj”, és ezt egyenesen a hívő és az istenség szerződéses viszonyának értelmezték; de az objektív síkon ez mégiscsak azt jelentette, hogy a világiak finanszírozzák a rituális specialisták tevékenységét.

A vallás és a gazdaság bonyolult kapcsolatrendszerének ezernyi izgalmas vonatkozására itt most nem térhetek ki; csak emlékeztetek arra, hogy Max Weber korszakos könyve, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* az egész modern, profitorientált rendszert végső soron az anyagiasság ellen fellázadó Luther gondolataira vezeti vissza. Mostani vizsgálódásunkban egyedül annyi az érdekes, hogy minden egyház (egyebek mellett) gazdasági vállalkozás, és ez mindig is így volt.

Akik tehát bizniszegházakat emlegetnek, valami másra kell hogy gondoljanak. Nevezetesen arra, hogy egy magát egyháznak nevező vállalkozás igazából nem is egyház, mert nem folytat vallási tevékenységet. De mi különböztet meg egy vallási tevékenységet általánosságban más emberi cselekményektől? Csakis a hozzá kapcsolódó kollektív hiedelmek. Ahhoz tehát, hogy a

bizniszgyházakat elkülöníthessük a „valódi” vallási közösségektől, a tagjaik hitét kellene megvizsgálni. Ezt pedig egy modern, felvilágosult, világi állam meg sem kísérelheti.

A demokratikus jogállam nem ítélheti meg, hogy egy vélemény valóban hit-e, avagy egyszerűen tudás, vagy fordítva, szimpla tévedés vagy éppen „babona”. Nem mérlegelheti, hogy két ember hite eléggé hasonlóak-e ahhoz, hogy egy valláshoz tartozhassanak. Nem latolgathatja, hogy egy cselekmény valóban rítus-e, vagy csupán közösségi szertartás. És azt vizsgálhatja a legkevésbé, hogy valakinek a hite őszinte-e, avagy csak valamely gazdasági (vagy egyéb) előny kedvéért vallja úgy.

Egyház és vallásszabadság

Az eddigiekben azt próbáltam bizonyítani, hogy a bizniszgyházak kiszűrése a lelkiismereti szabadságot tiszteletben tartó jogrendben lehetetlen. Ebből csupán annyi látszik következni, hogy kénytelenek vagyunk eltérni a vallási státusszal való visszaélés anomáliáit; legfeljebb megvetésünk sújthatja a hittel szédelgőket. A továbbiakban azt szeretném megmutatni, hogy nem ez a kívánatos megoldás: általánosságban meg kell szüntetni a különleges egyházi státuszt; és ezzel, mintegy melleleg, az eredeti probléma is kiküszöbölődik. Ha nincsenek (jogi értelemben) egyházak, akkor bizniszgyházak sem létezhetnek.

De nem ezen, amúgy igen üdvös, következménye miatt kell kiküszöbölni a jogrendből az egyház fogalmát, hanem azért, mert semmiképpen sem illeszthető bele alapvető jogok sérelme nélkül. Nevezetesen, maga az „egyház” szó, illetve az általa kifejezett fogalom – amennyiben bármiféle jogkövetkezmény fűződik hozzá – szükségképpen durván sérti a lelkiismereti és vallásszabadságot.

1. Az „egyház” terminus eleve szerencsétlen, nem *politically correct*, hiszen egy speciálisan keresztény kifejezés, az *ekklészia* magyar megfelelője; még ha nem is legszűkebben, a római katolikus anyaszentegyházra értjük, legfeljebb Krisztus összes követőjére vonatkoztatható.

Ámde hiába cserélnénk le egy vallás-semleges szóra, maga a fogalom kirekesztő vallásilag. Hiszen amit lefed, az nagyjából ennyi: az azonos hitűeket összefogó szervezet; természeténél fogva *katholikus*, világméretű tehát, de legalábbis országos. Márpedig efféle szervezete számos nagy vallásnak nincs. Nem volt ilyenje semelyik archaikus vallásnak, de lényegében ismeretlen a hinduizmusban, a buddhizmusban, a távol-keleti vallásokban, és idegen a zsidó hagyományoktól is.

Vagyis a fogalom jogilag hatékony használatával különböző vallási tradíciók híveit belekényszerítjük egy olyan szervezeti formába, ami saját hagyományukkal nehezen fér össze, és elfogadásával maga a vallás is kényszerűen módosul. Mindenképpen csökken benne az egyes kisközösségek önállósága és a hívek függetlensége, szabadsága; tulajdonképpen állami segédlettel egy hierarchiát kényszerítünk rá e vallások követőire. (Ez nem csupán elméleti lehetőség – a szerző buddhista közösségeknél személyesen tapasztalta meg e folyamatok romboló hatását.)

Az egyház-fogalom jogi alkalmazása tehát komolyan sérti a vallások egyenlőségét és ezzel a vallásszabadságot is. – A további ellenvetések inkább a lelkiismereti szabadság elvén, illetve a hátrányos megkülönböztetés tilalmán alapulnak.

2. Az előzőnél sokkal kézenfekvőbb, ámde egyáltalán nem súlytalan ellenvetés, hogy ha az egyházi státusz bármilyen előnnyel jár, abból az egyházakon kívüliek ki vannak rekesztve. Ami természetesen egyáltalán nem csak a harcos ateistákat és szabadgondolkodókat jelenti, hanem a világnézetileg kevésbé érdeklődőket, meg azokat a nagyon is elkötelezetten vallásos embereket, akik a saját

vallásukat képviselő egyházhoz erkölcsi vagy egyéb okból nem tudnak csatlakozni. Továbbá ide tartozik az a sejtetőleg létszámában legnagyobb tömeg, aki szembesülve az álláspontok és tradíciók sokféleségével, egyszerűen nem tudja közülük kiválasztani az „egy igaz” vallást – márpedig a hazai felekezetek többsége éppen ezt, az egyértelmű hitvallást követelné meg az egyháztagoktól.

3. Az egyház-fogalom alkalmazása esetenként teljesen indokolhatatlan és látványosan méltánytalan különbséget tenne egyébként teljesen egyforma közösségek között. Vegyünk példának egy jóga-kör hálózatot: tagjai a helyi csoportokban hetente összejárnak, gyakorlatoznak, meditálnak, mantrákat mormolnak és előadásokat hallgatnak az ősi jóga-tradícióról. És hasonlítsuk ezt össze egy hindu jóga-felekezettel, amelynek tagjai pontosan ugyanezt csinálják. Mi is indokolhatná, hogy utóbbiak önálló (egyszakos, „teológiai”) jóga-főiskolát tarthatnak fenn – ráadásul állami finanszírozással –, míg az előbbiek nem? Vagy a cél az volna, hogy a jóga-körösöket rávegyük: hazudják magukat vallásnak, noha nem így érznek?

Az utolsó két ellenvetés némiképp elvontabbnak tűnhet, ámde valójában elháríthatatlan nehézségekre mutatnak rá:

4. Az egyház fogalma értelmezhetetlen a vallásos emberek nélkül, csakis az ő közösségüként eredeztethető. Mi akadályozhatja meg, hogy egy bélyeggyűjtő klubhálózat (valójában világnézetileg közömbös) tagjai az egyházi előnyök kedvéért Quetzalcoatl, a Tollas Kígyó híveinek mondják magukat? Márpedig az gyökeresen ellentmond a lelkiismereti szabadság fogalmának, hogy az állam megvizsgálja, vajon egyes polgárai valóban és őszintén hisznek-e abban a vallásban, amelynek követői! Tegyük hozzá, hogy nemcsak tilos az államnak a hit valódiságát vizsgálni, hanem a gyakorlatban teljességgel kivitelezhetetlen is volna.

5. Sem az egyház, sem az azt alkotó hívők nem határozhatók meg a „vallás” fogalma nélkül, az viszont maga meghatározhatatlan és illó – ez a vallástudományban szakmai közhely. Nincs és valószínűleg nem is lehetséges olyan definíció, amely lefedné az összes vallást, más társadalmi intézmények viszont ne férnének bele. Nem igaz ugyanis, hogy minden vallásban van Isten vagy istenek, vagy hogy minden vallás hisz a testtől különböző léleekben. Nem igaz, hogy minden vallásnak vannak templomai; sem az, hogy vannak papjai, de legalábbis valamiféle szent emberei; sem az, vagy vannak közös szertartásai. Nem igaz, hogy minden vallásnak van szentírása, de legalábbis valamiféle parancsolatai vagy erkölcsi normarendszere.

Mindezek az ellenvetések összefoglalhatóak egyetlen egyszerű meglátásban. Mivel a világnézetileg semleges állam nem tehet különbséget *polgárai* között világnézeti alapon, ezért *polgárok csoportjai* között sem tehet ilyen különbséget.

A kikerülhetetlen konklúzió pedig még egyszerűbb: *az „egyház” fogalom semmilyen formában nem lehet része a joganyagnak!*

Az egyház-fogalom nélkülözhetősége

Látjuk tehát, hogy az egyház fogalmát ki *kell* hagyni a jogból. Kérdéses azonban, hogy ki *lehet*-e hagyni? Nem sérül-e így valamely jogelvünk, avagy esetleg egy alapvető társadalmi érdek? Hiszen a tradicionális nagyegyházak igen sajátos szervezeti rendben működnek, ugyanakkor feltétlenül oltalomra méltó hitéleti tevékenységükön túl számos társadalmilag igen értékes tevékenységet is folytatnak. Ezek fennmaradása közérdek, finanszírozását tehát meg kell oldani, és ez jelenleg nem kis részben az egyházi státuszhoz kötődve valósul meg.

Az utolsónak említett probléma tűnik a legegyszerűbbnek. Az egyházak közhasznú tevékenységét pontosan ugyanolyan mértékig, ugyanolyan elvek alapján és ugyanolyan eljárással kell az államnak támogatnia, mint bármilyen más társadalmi szervezet esetében. Az oktatás, szegény-, idős- és beteggondozás közfeladat, amelynek ellátását az állam finanszírozhatja, de csakis normatív alapon, szektorsemlegesen és természetesen világnézettől teljesen függetlenül. Az önkormányzati, állami, alapítványi, magán- és egyházi iskolába járó diákok tanulmányait pontosan ugyanolyan mértékig kell az államnak támogatnia. Ehhez tehát nincs szükség speciális egyházi státuszra.

Az egyházak hitéletéhez az anyagi fedezet biztosítása elsősorban a hívek feladata, mindenesetre e körben is lehetséges állami támogatást nyújtani a vallási jellegre tekintet nélkül. Hiszen támogatható műemléképületek fenntartása, közösségi terek működtetése vagy éppen a hagyományőrzés – utóbbiban az egyházak többsége kiemelkedő jelentőségű. Nem tartható fenn viszont az államilag szervezett egyházi adó semmilyen formája; ugyanakkor ennek funkcióját lényegében átvehetné egy olyan rendszer, ahol a speciálisan kedvezményezhető kör világnézetiileg semleges funkcióval írható le, pl. „karitatív szervezetek”. Ebben ugyan nyilvánvalóan nem csak egyházak szerepelnének, de a hívek feltehetőleg továbbra is saját felekezetüket támogatnák.

A legkeményebb diónak az egyházak sajátos szervezete látszik. Ez egyfelől különös hierarchiákat jelent, másfelől az egyházak belső rendjének, intézkedéseinek a világi joghatóságtól való függetlenségét.

A sajátos hierarchiák kezelése nyilvánvalóan probléma, de nem leküzdhetetlen. A modern polgári társadalom számos szegmensében találunk meglepően hasonló hierarchiákat, például az Akadémián, a tudományos fokozatoknál vagy az egyetemeken. Nem lehet tehát elvi akadály, hogy bizonyos társadalmi szervezetek is alakulhassanak hasonló vezetési-irányítási rendben.

Egészen más a helyzet az egyházi autonómiával, ami jelenlegi formájában nonszensz, kakukktojás egy korszerű jogrendben. Hiszen az egyházakat is emberek alkotják, érdekek vezérik őket; nevetséges szemforgatás volna tagadni, hogy olykor hazudnak, lopnak, csalnak, szexuális abúzust követnek el, híveiket átverik, visszaélnék hatalmukkal. Mindezen jogsértésekkel szemben az egyes polgárt (hívó vagy pap, világi alkalmazott, esetleg szerződő fél), illetve a polgárok közösségeit is az államnak ugyanolyan eréllyel kell megvédenie, mint bármilyen más szervezet esetében.

A világnézettel, a vallási dogmákkal nem foglalkozhat az állam – a szervezetekkel viszont épp annyira, mint más hasonló közösségekkel. Egyházhoz tartozni ugyanolyan, tipikusan implicit szerződés, mint felszállni a buszra; be nem tartása, illetőleg az ezzel való visszaélés legyen bíróságon megtámadható.

A vallásos hitek sajátos intenzitásával magyarázható, hogy a legklasszikusabb megtévesztés éppen a vallási szédelgés; ettől a polgárokat méltányos megvédelmezni. Ehhez nélkülözhetetlen, hogy az egyházak alapszabályát a jogbiztonság szempontjából éppen olyan alaposan vizsgálja a bejegyző bíróság, mint más társadalmi szervezetekét. Szükséges, hogy (legalább az egyház tagjai) ezt teljes körűen megismerhessék, és szükség esetén betartását jogi úton is kikényszeríthessék.

Mindennek csekély jelentősége volna, ha az egyház csakis világnézeti közösség volna, de nem az: mint láttuk, többek között hatalmas gazdasági vállalkozás is. Ráadásul gyakran közhatalmat is gyakorol, például iskolafenntartóként törvényességi felügyeletet is ellát. Mindezekben a területeken tehát nélkülözhetetlen, hogy az egyházakra is azonos garanciális szabályok vonatkozzanak, mint minden más, hasonló funkciójú szervezetre.

Kimondhatjuk tehát, hogy az egyház-fogalom kivetése a jogrendből nem csupán elvi alapon szükséges, hanem az egyházak működésének méltánytalan korlátozása nélkül megtehető, és ennek kimondottan üdvös hatása is lenne az általános jogbiztonságra.

Egyházak az egyházak nélküli jogrendben

Az egyház, mint önálló jogi kategória megszüntetése nem korlátozhatja a vallásszabadságot, vagyis egyházak és egyéb vallási közösségek továbbra is léteznének, és ízlésük szerint alkalmazhatnák magukra az „egyház” szót. Persze át kellene alakulniuk valamilyen más társadalmi szervezetté, leginkább alapítvánnyá vagy egyesületté, vagy akár ezek valamilyen kombinációjává.

Így természetesen továbbra is lennének egyházi iskolák, hiszen egyesületek és alapítványok is tarthatnak fenn iskolákat. Bonyolultabb kérdés az egyházi felsőoktatás, hiszen itt jelenleg csupán az egyházak tarthatnak fenn kis, egyszakos intézményeket. Bár kívánatosnak látszik ezek integrációja valódi egyetemek kötelékébe, mindenesetre lehetséges a mostani helyzet fenntartása is, csupán az egyszakosságot formailag nem a fenntartóhoz (egyház) kellene kötni, hanem az oktatott szakhoz (hitéleti képzés). Így továbbra is megmaradhatnának a kis teológiai főiskolák, és fenntartójuk is lehetne az adott egyház.

Hasonlóképpen megoldható, hogy egyházi jogi státusz nélkül is megőrizhetőek legyenek a különböző sajátos élethelyzetekben nyújtott vallási szolgáltatások. Egyszerűen a táborig (kórházi, börtön- stb.) lelkész fogalmát kell kitéríteni „lelki segítővé”; amivel persze ilyen feladatra jelentkezhetnének nem vallásos támaszt nyújtó szervezetek is, de ez éppenséggel nem látszik hátránynak.

Nem lehet kellő nyomatékkal hangsúlyozni, hogy az itt javasolt elveken alapuló jogi megoldásokra való áttérés rendkívüli gondosságot igényel az előkészítésben, az érintettekkel való egyeztetésben, az átmenet körülmények támogatásában. Nem sodorhatók akár csak ideiglenesen sem nehéz helyzetbe egyes egyházak, az átalakítás nem gyengítheti a közösségeket, hitéletükben nem zavarhatja meg őket. Nem szabad a hívőket megsérteni, nem keletkezhet az a látszat, hogy jogaik csökkentek volna. Kézenfekvően vonatkozik ez a finanszírozásra is, ami a ténylegesen működő egyházaknál az átalakulás hatására nem csökkenhet. Ezek a kérdések azonban egy ilyen elméleti írás keretein messze túlmutatnak.

Útban az „államegyház pluralista változata” felé

Hogy mi is lenne az „államegyház pluralista változata”? Valójában nem tudom, az ötlet ugyanis nem az én fejemből pattant ki. Az előadás címét a kormány egyik beadványa ihlette, melyet 2014 júliusában nyújtottak be a strasbourgi bírósághoz azzal a céllal, hogy elérjék a *Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások kontra Magyarország-ügy*⁴² felülvizsgálatát (mellesleg sikertelenül):

„A Bíróság megállapította, hogy a vallásszabadsághoz való jogot kollektíven gyakorló szervezetek többszintű, differenciált kezelése, valamint a különleges közjogi státusz Parlament általi adományozása, illetve az államegyház egyfajta pluralista változatának létrehozása Magyarországon elfogadhatatlan, miközben ezek a szabályozási megoldások más Magas Szerződő Felek esetében az Egyezmény előírásaival egyezőnek találtattak.”⁴³

Azok számára, akik esetleg azt gondolnák, ez csak afféle szerencsétlen elszólás lenne, melyet nyilván a kormány sem vehet komolyan, érdemes felidézni még néhány hasonló kormányzati megnyilvánulást, az egyházi törvény vitája során elhangzó kijelentést, melyek hasonló vagy még különösebb irányokba mutatnak, hasonló vagy még elképesztőbb elgondolásokat fogalmaznak meg. Mindjárt itt van Demeter Zoltán képviselő úr felszólalása, melyben leszögezi: „Magyarországot sajátos történelmi múltja jogán sajátos egyházállami modell illeti meg”, de idézhetnénk Lázár Jánost, aki úgy véli, az egyházi elismerés a népszuverenitás megnyilvánulása, „a szuverén maga (és nem holmi bíróság)” hivatott eldönteni „ki egyház és ki nem”.⁴⁴ De hogy a klasszikusok se maradjanak ki, Lukács Tamást, az Országgyűlés emberi jogi bizottságának korábbi elnökét idézve: az egyházi státusz „nem jog, hanem kegy”.⁴⁵

Megpróbáltam mindezek után végiggondolni, mit jelenthet az államegyház pluralista változata. Nem lévén teológus, segítségül hívtam a *Katolikus Lexikont*, mely az *államegyház* fogalmát a következőképpen határozza meg:

„Az *államegyház* az állam és az egyház természetellenes viszonya, melyben az egyházat közvetlenül az államérdek szolgálatába állítják. – Az áll. szervei visszaszorítják a papságot, az egyh. ügyeibe a legközvetlenebbül beavatkoznak; a világi hatalom elvárja, hogy az egyh. az áll. pol-ideológiai érdekeit közvetlenül kiszolgálja. Az ~ kialakítása együttjár az *egy állam – egy vallás* fölfogással.”⁴⁶

A jelenlegi helyzetet megvizsgálva, sajnos meg kell állapítanunk, hogy ettől az állapottól egyáltalán nem járunk messze. Nyilvánvalónak tűnik, hogy államegyházi státuszban lenni, illetve kormányzatként

⁴² EJEB, *Magyar Keresztény Mennonita egyház és mások kontra Magyarország-ügy*, no. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 és 56581/12, ítélet, 2014. április 8. Az ítélet magyar fordításban elérhető:

<https://sites.google.com/site/vallasszabadsagot/aktualitasok/strasbourgibirosagitelemagyarnyelven>.

⁴³ 70945/11. sz. és 8 egyéb beadvány, *Magyar Keresztény Mennonita Egyház és Mások v. Magyarország*, ECHR-LE20.2cG, AT/zna, 2014. július 7., 1. old.

⁴⁴ Uitz Renáta: „Hogy ki egyház és ki nem”. Láttelelet a magyar állam és az egyházak viszonyáról. *Fundamentum*, 2011. 3. szám, 29–31. old.

⁴⁵ Vári György: Kaotikus és gonosz egyházügyi törvény. A hit kegyeket mozgat. *Magyar Narancs*, 2012. február 23. <http://magyarnarancs.hu/belpol/a-hit-kegyeket-mozgat-78862>

⁴⁶ *Magyar Katolikus Lexikon*, „államegyház” címszó. Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%A1llamegyh%C3%A1z.html>

államegyházakat tartani ma Magyarországon számos előnnyel jár, de érvelnék amellett, hogy megszámlálhatatlan, igaz, csak hosszú távon érzékelhetővé váló hátrányt is jelent.

Először az előnyökre térek ki. Az államegyházi státusz előnyei (egyházi szemszögből) magukba foglalják számos privilégium és mentesség élvezetét, beleértve az egyház feletti formális, minimális törvényességi kontrollmechanizmusok leépítését is. Az egyház nemcsak hitéleti tevékenységének végzéséhez szerez autonómiát, de érdemi állami ellenőrzés nélkül végezhet olyan pénzügyi-gazdasági tevékenységeket, amelyek más szereplők esetében komoly korlátozásoknak vannak alávetve. Az államegyházi státusz jelentős pénzügyi támogatásokkal jár együtt, melyek különféle jogcímenek vehetőek igénybe, nemcsak kötelező állami feladatok átvállalása esetén, hanem az egyházak hitéleti tevékenységéhez vagy intézményfenntartáshoz, intézményfejlesztéshez kötődően is, miközben a kedvezményezett egyáltalán nem kötelesek átláthatóan gazdálkodni. Az államegyházak úgy jutnak számottevő forráshoz politikai, gazdasági, vallási pozíciójuk megerősítéséhez, hogy eközben a magyar egyház-finanszírozás, illetve az egyházak gazdálkodása éppen a széles körű mentességek és a kontrollmechanizmusok leépítése miatt csaknem áttekinthetetlen. Egyáltalán nem kötelesek elszámolni gazdálkodási tevékenységükről, amennyiben azt hitéleti tevékenységük körében végzik, miközben számos – ténylegesen vállalkozási – tevékenységük minősül „hitéletinek”, például „a kegytárgybiznisz, a rekreációs szolgáltatások nyújtása vagy a tankönyvkiadás is”.⁴⁷ Nem kell elszámolni sem a persely- vagy a stólapénzzel, sem az egyházi adóval, amelyek egyes becslések szerint például a Magyar Katolikus Egyház esetében akár több százmilliós tételt is jelenthetnek.⁴⁸

Az államegyházak emellett számos csatornán keresztül vagy akár közvetlenül is részt vehetnek a politikai döntéshozatalban, egyes államegyházakhoz közel álló személyek aktív politikai szerepet vállalnak, a politikusok kifejezetten keresik az államegyházak kegyeit, tovább erősítve ezzel az állam és az egyházak összefonódását.⁴⁹ Akaratukat nemcsak szűken vett egyházpolitikai kérdésekben érvényesíthetik, akár a társadalom jelentős részének álláspontjával szemben is, általában megfigyelhető az egyházakhoz kötődő vagy köthető ideológiák térnyerése a politikában, gondoljunk csak itt a „család” fogalmának szűk körű meghatározására vagy a boltok vasárnapi nyitva tartásának kérdésére.

Kormányzati szemszögből is számosak az együttműködésből származó lehetséges előnyök, hiszen az államegyházak privilegizált státuszukért és a fent említett jelentős pénzügyi-gazdasági előnyökért cserébe politikai-ideológiai-erkölcsi támogatást biztosítanak a regnáló hatalomnak az egyházi intézményeken, fórumokon keresztül. Ahogy az egyházpolitika a kormánypropaganda részévé válik, úgy válik az egyház a kormánypropaganda terepévé. Az állam számára bizonyos szempontból előnyös lehet egyes állami feladatok (oktatási-nevelési, szociális stb.) ellátásának átadása is, bár erre még külön ki kell térnünk.

⁴⁷ Egyházfinanszírozás Magyarországon. *szekularisfigyelo.blog.hu*, 2013. november 11., http://szekularisfigyelo.blog.hu/2013/11/11/egyhazfinanszirozás_magyarorszagon, lásd még a korábbi időszakról: Fedor Tibor: *Egyházfinanszírozás Magyarországon*.

http://www.mtatk.hu/interreg/kotet2/20_fedor.pdf,

⁴⁸ Félix Péter: A magyar katolikus egyház gazdálkodása: Az isten pénze nem elég. *Magyar Narancs*, 2002. június 6.

http://magyarnarancs.hu/belpol/a_magyar_katolikus_egyhaz_gazdalkodasa_az_isten_penze_nem_eleg-62569

⁴⁹ Bányai György: Az egyház és a jobboldal – Ki a kereszténydemokratább? *Magyar Narancs*, 2006. augusztus 24. http://magyarnarancs.hu/belpol/az_egyhaz_es_a_jobboldal_-_ki_a_keresztenydemokratabb-65921

Az államegyházi státusz egyik legfontosabb hátránya (egyházi szemszögből) a kiszolgáltatottság, igazodási kényszer. Az igazodási kényszer tagadhatatlan jelenlétét jól illusztrálja egyes egyházi státuszuktól megfosztott, Strasbourgban pert nyert és az Alkotmánybíróság előtt is sikeres panasszal élő vallási felekezetek (mint a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség [MET]) sorsa. Az ő egyházi elismerésüket az Országgyűlés ismét megtagadni készül, miután a hatáskörrel rendelkező miniszter megállapította: mindenben megfelelnek az elismerés jogszabályi feltételeinek. Bár az Ehtv. alapján az Országgyűlés feladata „közösségi célok érdekében történő együttműködés iránti” szándékuk és annak „hosszú távú fenntartására való képességük” mérlegelése lenne,⁵⁰ a testület igazságügyi bizottsága szerint a parlamenti vizsgálat tárgya, az alkalmasság mérlegelésén túl az, vajon „a vallási tevékenységeket végző szervezettel [...] az Országgyűlés kíván-e együttműködni”.⁵¹ Nos, nem meglepő, hogy a „renitens”, számos esetben a rendszer kritikáját is megfogalmazó vallási közösségekkel nem kíván együttműködni, nem is tudna, hiszen ne legyenek kétségeink afelől, hogy mi is volna ennek az együttműködésnek a tényleges tartalma vagy ára. Semmiképpen sem arról van szó tehát, hogy az érintett egyházak képtelenek vagy alkalmatlanok közfeladatok átvállalására vagy ellátására, hiszen ennek az állításnak az abszurditását sokuk esetében terjedelmes, meglévő – és az évek óta tartó hányattatások ellenére is valamiféleképpen működtetett – intézményhálózatuk cáfolja.

Azt maga a határozattervezet sem vitatja, hogy „az érintett vallási közösségek önmaguk vagy intézményük útján végzett tevékenysége”, így különösen „történelmi és kulturális értéket megőrző, nevelési, oktatási, felsőoktatási, karitatív, szociális, család-, gyermek-, és ifjúságvédelmi [...] tevékenysége] többségük tekintetében figyelemreméltó”.⁵² A gond a bizottság szerint az, hogy a fent említett társadalmi szervezetek „kis társadalmi támogatottsággal bírnak”, illetve hogy „közösségi tevékenységüket a társadalom egészére vetítve csekély hasznosulással végzik”.⁵³ Az utóbbi törvényi kitétel, nyilván szándékosan, nélkülöz minden egzakttságot (intézményeiben a MET megközelítőleg 3000 gyermeket oktat, ami ezek szerint nem számít elegendőnek). A társadalmi támogatottság meglétét pedig a miniszter, az egyházi elismerés feltételeinek vizsgálata során, az Ehtv. 14.§. cb) pontja alapján rendben lévőnek találta. Az országgyűlési határozattervezet tehát itt nem tesz mást, mint felülírja az Ehtv.-t, és egy teljesen szubjektív, további „támogatottsági” mutató meglétének hiányát kifogásolja. Ráadásul az elismert egyházak között jócskán akad nem egy, amelyik a törvényi minimumtaglétszám töredékét sem tudta volna felmutatni, ha kötelezik bemutatására.

Az államegyházak az elismerésért és a privilégiumaikért cserébe folytonos kollaborációra kényszerülnek, valójában ez már az elismerési eljárásban elengedhetetlen. Ez értelemszerűen vezet a rendszerrel szemben álló társadalmi rétegek elidegenítéséhez. Önmagában is jelentős probléma azonban az államegyházak egyre erősebb mértékű átpolitizálódása. Ez nyilván egy hosszabb folyamat eredményeképpen jött létre, az egyházak és a politika összefonódása messzire nyúlik vissza, de mára már egészen szembetűnő és riasztó méreteket öltött. Jakab Attila – nem alaptalanul – felveti, többek között, hogy például a református egyházon belül a Jobbik és a Fidesz kíméletlen hatalmi harca zajlik, „hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy ki kezeli, osztja majd az állami támogatásként számolatlanul

⁵⁰ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról. A törvényt az Országgyűlés a 2011. december 30-i ülésnapján fogadta el. A kihirdetés napja: 2011. december 31.

⁵¹ Az Országgyűlés Igazságügyi Bizottsága által előterjesztett országgyűlési határozat tervezete, 2014. július 8. <http://www.parlament.hu/irom40/00795/00795.pdf>

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

érkező közpénzeket, amelyekről 2014 januárjától már elszámolni sem kell”.⁵⁴ Hozzáteszi, hogy „lassan bevett gyakorlattá válik politikusok templomi politikai ígéhirdetése, amit a helyi egyházvezetők áhítattal hallgatnak!”⁵⁵ Mindez szükségszerűen vezet az államegyházak egyre nyilvánvalóbb kollaboráns vagy biznisszjellegének erősödéséhez, és ezzel párhuzamosan a hitéleti tevékenységek háttérbe szorulásához, ami komoly bizalomvesztést eredményez.

A hitéleti kérdések háttérbe szorulásával párhuzamosan számos konfliktus jöhet létre a politikai és vallási elvárások között, hiszen az államegyházakra épülő politika szükségképpen kirekesztő és elitista, ez Magyarországon markáns szegény- és romaellenességben is testet ölt. Mindezt számos felekezet, vallási irányzat, köztük a kereszténység modern változatai is elvi, akár teológiai alapon elutasítják. Ez nemcsak a vallásukat ténylegesen gyakorló hívők számára okozhat komoly meghasonlást, akik sokszor értetlenül állnak egyházaik megnyilvánulásai előtt – még akkor is, ha a magyar társadalomban a kirekesztő nézetek társadalmi támogatottsága jelen pillanatban jelentősnek mondható, és számos politikai erő munkálkodik azon, egyes államegyházakkal karöltve, hogy ez így is maradjon.

A kirekesztő, szegényellenes, elitista intézkedések ugyanis alapvető humanitárius, emberieségi szempontokat hagynak figyelmen kívül, embertelen megoldásokhoz vezetnek. Ez érthető módon számottevő visszatetszést kelt az egyházakkal szemben, még tovább erodálja például a kereszténység már megtépzott tekintélyét az általában amúgy is bizalmatlan vallástalanok vagy az egyházakhoz csak rendkívül lazán kötődők körében is. Márpedig a magyar társadalomban ők vannak többen. Nem sokat segít, hogy mindezt „megélhetési keresztények”, álszent politikusok sokszor éppen a „keresztény erkölcsiségre”, „keresztény szellemiségre” hivatkozva – bármit értsenek is ezen – jelenítik meg. Ahogyan az államegyházakhoz kötődő személyek beépülnek a politikába, a politikusok is próbálják visszatetsző elgondolásaikat vallásos mázzal leönteni és igazolni. Gondoljunk csak Semjén Zsolt vagy akár Soltész Miklós egyházügyi és civil társadalomért felelős államtitkár áldásos tevékenységére az államegyházak lejáratásában.⁵⁶ Eközben a kirekesztő, szegényellenes, elitista politikák még passzív, hallgatólagos támogatása is aláássa, hitelteleníti az államegyházakat mint alapvető erkölcsi-vallási parancsokra épülő közösségeket, hiszen éppen azokat az „alapértékeket” kérdőjelezi meg, amelyekre állítólag ezek az egyházak épülnek. Sokszor nem is kell ezen politikák végrehajtásában, képviselőiben tevékenyen részt venniük – bár erre is számos példa akad –, hogy a negatív hatások beálljanak. Az oktatási intézmények tömeges államegyházi átvételével⁵⁷ kapcsolatban is számos fenntartás fogalmazható meg. Egyrészt az államegyházak elitista megközelítésének köszönhetően az átvétel gyakran szelektíven zajlik. Az államegyházak jellemzően nem a halmozottan hátrányos helyzetű régiókba kívánják elvinni a vallás vigaszát, inkább kimazsolazzák a választékból a jobban teljesítő, középosztály által frekventált oktatási intézményeket: főként általános iskolákat. Ezek tanulóinak

⁵⁴ Jakab Attila: *Egyház és politika egymás fogságában: ifj. Hegedűs Lóránt legújabb esetének tanulságai*. Intézet a Demokratikus Alternatíváért, 2013. november 19.

http://ideaintezet.blog.hu/2013/11/19/egyhazi_es_politika_egymas_fogsagaban_ifj_hegedus_lorant_legujabb_esetenek_tanulsagai

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ A társadalom alapja az egyházakkal való együttműködés. *Keresztény Mandiner*, 2014. november 10. http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20141110_soltesz_miklos_a_tarsadalom_alapja_az_egyhaziakkal_valo_egyutt mukodes; Semjén Zsolt: *A KDNP képviselte igazság örök értékeken nyugszik*. *Mandiner*, 2014. szeptember 27. http://mandiner.hu/cikk/20140927_semjen_a_kdnp_kepviselte_igazsag_orok_ertekeken_nyugszik; Kovács Áron: *Aki aprópénzre váltja a keresztény hitet – Semjén Zsolt politikai pályája*. *hvg.hu*, 2012. december 10., http://hvg.hu/itthon/20121121_Semjen_Zsolt_portre/

⁵⁷ Teleki Levente: *Egyházi iskolák: menekülés az állam elől*. *vs.hu*, 2014. március 10. <http://vs.hu/kozelet/osszes/egyhazi-iskolak-menekules-az-allam-elol-0310#!s10>

összetételét aztán igyekeznek még homogénebbé tenni, tudatosan utasítva el a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket, akik között a mélyszegénységben élő roma családok gyermekei természetesen felülreprezentáltak. A szociális és társadalmi helyzet alapján megvalósuló szegregáció és diszkrimináció ezáltal faji, etnikai alapon megvalósuló szegregációval párosul.

Mondhatnánk, hogy ez éppenséggel nemcsak az egyházi iskolákra jellemző tendencia, azonban éppen az egyházi iskolák vallásos, ideológiai elkötelezettsége miatt olyan veszélyeket rejt magában, amelyek végső soron visszaüthetnek az államegyházakra, és további hitelvesztéshez vezethetnek. Az oktatási szegregáció és a szegényebb státuszú roma gyerekek kiszorítása ugyanis ténylegesen nehezen egyeztethető össze azokkal a morális-erkölcsi alapelvekkel, amelyeket képviselni szándékoznak.

Különösen káros lehet az államegyházak hosszú távú megítélésére, hogy a katolikus egyház altagozatának számító görög katolikus egyház Hajdúdorogi Egyházmegyéjét a bíróság jogerősen elmarasztalta a nyíregyházi, Huszár-telepi iskolában megvalósuló szegregáció miatt, még akkor is, ha jelenleg a szegregált oktatás gondolatának támogatottsága a magyar társadalomban jelentős. Az ügy pikantériája, hogy a korábban már felszámolt iskola újbóli megnyitására és ott egy kizárólag roma gyerekekből álló osztály indítására a görög katolikusokat Balog miniszter úrnak úgy kellett „rábeszélnie”, miközben „a város szívében már működtetnek egy gazdagon felszerelt, uniós forrásokból felújított iskolát”, ahová viszont „a telepi roma gyerekeket nem engedték be”.⁵⁸ Riasztó, hogy a rasszista nyilatkozatairól elhíresült Balog Zoltán, szembemenve a nemzetközi joggal, a nemzetközi tapasztalatokkal és a szakma álláspontjával, éppen ennek az ügynek kapcsán kísérli meg törvényessé tenni a roma gyerekek iskolai szegregációját, amelyet egyébként a görög katolikus egyházmegye teljes mellszélességgel támogat.⁵⁹ Ha sikerrel jár, az utat nyithat az államegyházi intézményekben a nyílt szegregáció általánossá válásához. Nyilván az sem véletlen, hogy Jászladányban a szegregáló alapítványi iskola felszámolása és „a katolikus iskola megnyitása „fű alatt történt”, a helyi roma szülőknél nem szóltak az új, ingyenes katolikus iskoláról.⁶⁰ A reformátusok is „tudják, mi legyen a cigányokkal”: Bölcskei Gusztáv, az MRE zsinatának lelkes elnöke a felekezet cigányság körében végzett szolgálata koncepciójának elfogadása kapcsán kifejtette: „különbséget kell tenni a felzárkóztatás és a szegregáció között, mert a felzárkóztatás során a cigány gyerekekből álló közösségnek lehetőséget adhatnak a későbbiekben az integrált oktatásban való részvételre”, miközben bármilyen felzárkóztatás csak integrált körülmények között lehet eredményes.⁶¹ Úgy tűnik, az államegyházak leginkább akkor vállalkozn(án)ak, ha egyáltalán, halmozottan hátrányos helyzetű (roma) gyerekek oktatására, ha hatékonyan elkülöníthetik őket szerencsésebb, nem roma társaiktól. Másra nem szívesen szerződnek. Ehhez viszont bűn állami forrásokat biztosítani.

Jelenleg Magyarországon a színvonalas, szekuláris oktatás leépítésének következetes kísérlete zajlik, egyes helyeken ez már meg is valósult. Az államegyházak által kimazsolázott és jelentős költségvetési támogatással megtámogatott egyházi intézmények – elméletileg – a színvonalas oktatás fellegváraivá

⁵⁸ Ónody Molnár Dóra: Huszár-telep: Elítélték az önkormányzatot. *Népszabadság*, 2014. február 28. http://nol.hu/belfold/huszar-telep_eliteltek_az_onkormanyzatot-1447853.

⁵⁹ Köves Pál: A görögkatolikusok viszonozzák Balog kiállítását a szegregációs perben. *vs.hu*, 2014. november 27., <http://vs.hu/kozelet/osszes/a-gorogkatolikusok-viszonozzak-balog-kiallast-a-szegregacios-perben-1127>

Módosító: Balog egy személyben dönthet, melyik iskola szegregál, és melyik nem. *hvg.hu*, 2014. november 25. http://hvg.hu/itthon/20141125_Balog_egy_szemelyben_donthet_melyik_iskol

⁶⁰ Nem szóltak a cigány gyerekeknek az új iskoláról. *Index*, 2013. szeptember 3. http://index.hu/belfold/2013/09/03/nem_szoltak_a_ciganygyerekeknek_az_uj_iskolarol/

⁶¹ Tudják a reformátusok, mi legyen a cigányokkal. *MNO*, 2013. április 25. <http://mno.hu/belfold/tudjak-a-reformatusok-mi-legyen-a-ciganyokkal-1157042>

válhatnak, miközben a leromlott állagú épületekben, romló körülmények között működő „állami” oktatási intézmények színvonala drámaian csökken, ezek még inkább a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek gyűjtőhelyeivé válhatnak, a talpon maradó állami iskolákban pedig egekbe szökik a túljelentkezés. Mindez arra kényszeríti a középosztályt – melynek egy jelentős része vallástalan –, hogy gyermekeiket a jobban teljesítő egyházi iskolákba irányítsák, akár meggyőződésük ellenére, hiszen a színvonalas, ingyenes oktatásnak egyszerűen nem marad más alternatívája. Itt már rég nem arról van szó, hogy „nem az egyház szeretne iskolát fenntartani, hanem az állampolgár szeretné egyházi iskolába járattatni a gyereket”.⁶² Nem mindenki engedheti ugyanis meg magának, hogy gyermekét alternatív pedagógiai módszerek szerint működő, egyre drágább magániskolákba írassa, melyek iránt – a közoktatás párhuzamosan folyó brutális átalakításának köszönhetően – az elmúlt években egyébként is drámaian megnőtt a kereslet.

A választási lehetőségek szűkülése egyre többekben szül ellenérzést. Az államegyházi iskolák közege az oda beteretelt szülők és diákok számára nem feltétlenül jelent majd pozitív tapasztalatot, különösen, ha az egyházi fenntartó az istentiszteletek látogatását vagy a hittant (akár ajánlottan) kötelezővé teszi,⁶³ az utóbbit a már ismert mélységű tankönyvekre alapozva. Könnyen lehet, hogy az ideológiai, vallási oktatás erőltetése nemhogy nem éri el a célját, hanem még növeli is az egyházellenességet, nem valódi elköteleződést, hanem legfeljebb álszent meghunyászkodást, képmutatást eredményez. Különösen így lesz, ha a gyerekek a templomokban anakronisztikus, életidegen prédikációkat hallgatnak az internet kártékony hatásáról és az ifjúság elfajzott voltáról. Nem csoda, hiszen az is álszent, aki ezt a konstrukciót megálmodta: őszintén vallásos emberekben fel sem merül, hogy a mise vagy istentisztelet látogatása alapulhat máson is, mint személyes meggyőződésen. Az államegyházak tehát hosszú távon nemhogy nem nyernek hívőket, hanem éppenséggel veszítenek, és az egyházi iskolák túlbujánzása hamar nyilvánvalóvá teheti a szélesebb, kellő érdekérvényesítő képességgel rendelkező rétegek számára is, hogy az állam által fenntartott színvonalas, szekuláris oktatási rendszernek valójában nincsen alternatívája.

Minél aktívabban támogatják az államegyházak az anakronisztikus, antidemokratikus, kirekesztésre épülő politikákat, annál inkább belemerevednek ebbe az irányvonalba, és annál nyilvánvalóbbá válik, hogy képtelenek a megújulásra, a legalapvetőbb, már mindent átható társadalmi változások tolerálására, ami további rétegeket idegenít el. Még Ferenc pápa határozott, progresszív kiállása, mellyel elutasítja a kirekesztés minden formáját, és – részben a modernizáció és az önvizsgálat jegyében – kritikusan közelít akár korábban megkérdőjelezhetetlennek tekintett dogmatikai kérdésekhez is, lényegében süket fülekre talál a Magyar Katolikus Egyház berkeiben. Nincs jele annak, hogy a klérus viszonya például a homoszexualitáshoz megváltozott volna. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) korábban keményen fellépett a bejegyzett élettársi kapcsolat bevezetése ellen, miközben az MKPK családugyi bizottságának elnöke népszerű homofób tévtanokat szajkózott.⁶⁴ A közelmúltban a Szent István Társulat negyedik osztályos hittankönyve kavart botrányt, a homoszexualitás halálos bűnnek bélyegzését a Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége vette

⁶² Szilvay Gergely: Miért jár „állami támogatás” az egyházaknak? Interjú Platthy Ivánnal. *Magyar Kurír*, 2010. december 13. <http://www.magyarkurir.hu/hirek/miert-jar-allami-tamogat-as-az-egy-hazaknak>

⁶³ Kírúgják azokat a tanárokat, akik nem járnak misére? Iskolabotrány Kecelen. *EduLine*, 2011. június 27., <http://eduline.hu/kozoktat-as/2011/6/27/20110627-kecel-egy-hazi-iskola-kotelezo-hittan>

⁶⁴ Melegházasság, meleg élettársi kapcsolat, *hvg.hu*, 2008. július 15., <http://hvg.hu/velemen-y/20080713-meleg-ek-hazassag-elettars/#ferre9>

védelmébe.⁶⁵ Farkas Péternek az MKPK családbizottsága által szervezett XXI. Családkongresszuson elhangzott előadása szerint pedig a családra leselkedő legnagyobb veszély nem például a családon belüli erőszakban, hanem az erkölcsi relativizmusban, a liberális szubjektivizmusban, mi több, az individualizmusban kiteljesedő „antropológiai válságban”, a család leértékelődésében rejlik, melyet az egyneműek párkapcsolata és a gender-ideológia generál.⁶⁶

A fenti tényezők együttesen vezetnek az érintett államegyházak általános megítélésének, tényleges társadalmi támogatottságának romlásához, vagyis elmondható, hogy a kollaboráció „társadalmi költsége” jelentős. Ennek jelei már most érzékelhetők. Az egyházi törvény körüli visszásságok kezdetben csak viszonylag keveseket, főként a szakmai köröket és az érintetteket foglalkoztatták; kevesen gondolták úgy, hogy a vallásszabadság korlátozása, a számos vallási felekezetet érő diszkrimináció miatt szóval, tettel is fel kell lépniük. Mára az egyházi törvény hányattatásai és a jogfosztott egyházak ügye, melyen, mint állatorvosi lovon, a rendszer összes visszássága kiválóan demonstrálható, a közbeszéd, a mainstream ellenzéki agenda tárgyává válhat. Az ellenzéki csoportosulások és támogatóik érzékenyebbé váltak a probléma iránt. A kormány évek hosszú munkájával elérte, hogy az alapvetően apolitikus, az egyházpolitikával szemben is érzéketlen, ámde jórészt mégiscsak vallástalan magyar társadalom jóval szélesebb rétegei kezdtek el egyházpolitikával foglalkozni, mint azelőtt. Ennek nyilvánvaló jele, hogy a korábban „kicsinek” számító Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség 2013 szeptemberében alig három hét alatt összegyűjtött 17 000 tagsági nyilatkozatot, csaknem dupláját annak, mint amit az akkor éppen megint az egyházi státuszért folyamodó felekezetek hátrányára átdolgozott egyházi törvény megkívánt. Ez elképzelhetetlen lett volna, ha a MET egyházi státuszának támogatása nem válik közös ügyünké.

Ahogy az elszegényedés nő, és egyre szélesebb és szélesebb rétegek kiszorítására tesznek kísérletet, könnyen lehet, hogy a társadalomban a szolidaritás igénye is fokozódik, vagy legalábbis egyre többen érzik majd magukat a kirekesztő politikák célpontjának. Ebben a helyzetben még szembetűnőbb lehet egyes egyházak mohósága, felfokozott igénye a közpénzekre.⁶⁷ A romló gazdasági helyzetben, a nyomor terjedése közepette jelentős kedvezményeket, privilégiumokat, költségvetési támogatásokat élvező, és újabbak iránti igényeiket benyújtó államegyházak nem válhatnak ki rokonszenvet. Megítélésüknek az sem tesz jót, hogy a mindennapi politikai csatározások közepette visszás működésük, támogatásuk egyre nagyobb nyilvánosságot kap.

Nyilván nem véletlen, hogy a 10 évvel korábbi adatokhoz képest a népszámlálás a történelmi egyházak társadalmi támogatottságának 30-40%-os csökkenését mutatta ki.⁶⁸ Egy anakronisztikus, antidemokratikus államberendezkedés támogatása ennek további csökkenéséhez vezet; az hogy közben sikeres lesz-e a jelentősen megnövekedett számú egyházi iskolában a gyerekek (és a szülők) ideológiai átnevelése, erősen kétséges.

⁶⁵ MTI-OS: A katolikus újságírók Biblia-idézettel teszik helyre a homofób hittankönyv ügyét. hvg.hu, 2013. szeptember 25. http://hvg.hu/itthon/20130925_A_katolikus_ujsgirok_Bibliaidezettel_te/

⁶⁶ Farkas Péter: *Összefogás a Keresztény értékrend érvényesüléséért*. XXI. Családkongresszus, 2014. november 13. Máriabesnyő, Aktualitások, 2014. november 16. <http://katcsal.hu/>

⁶⁷ Ivanyos Judit: *Elégedetlenek a kormánnyal az egyházak*. hvg.hu, 2012. július 6. http://hvg.hu/itthon/20120706_egyhaz_finanszirozás_kormany/; Örömhír: ma aláírják a vatikáni megállapodás módosítását. hvg.hu, 2013. október 21. http://hvg.hu/vilag/20131021_Oromhir_ma_alairjak_a_vatikani_megallapod/

⁶⁸ KSH: 2011. évi népszámlálási, 3. Országos adatok, 23–24. old. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orsz_2011.pdf

Kormányzati szemszögből az államegyházak folyamatosan emelkedő politikai, társadalmi költségekkel járnak, egyes egyházak igényeinek beépülése a politikai döntéshozatalba, költségvetésbe, tantervekbe, az esetenként megosztó ideológiai csaták vállalása nemcsak sokba kerül, népszerűségvesztést is eredményezhet. A rendszer az államegyházakkal kölcsönös függési viszonyba kerül, bármelyiknek csökken a társadalmi bázisa, az a másik támogatottságát is érinti, a rendszer tehát az államegyházak kiszolgáltatottjává válik. Nem elhanyagolható kockázat, hogy a megerősödő államegyházak esetleg még ennek a rendszernek sem feltétlenül kívánatos, konkurenciát jelentő politikai eszmék terjesztőivé és képviselőivé (is) válhatnak, gondoljunk csak ifj. Hegedűs Lóránt ténykedésére és a Jobbik támogatottságára a református egyházon belül.

Nyilvánvaló tehát, hogy jelen helyzetben már nemcsak az alkotmányellenes, alapvető emberi jogokat sértő egyházi törvény jelenti a problémát, hanem az állam és egyház végzetes összefonódása is az egyház-finanszírozás jelen rendszerén keresztül. Ebben a helyzetben, arra a kérdésre, hogy meddig volna kívánatos elmenni a szekularizáció, a semleges állam irányába, a válasz egyértelműnek tűnik: minél messzebb, annál jobb! Ennek kapcsán azonban számos kérdés vár megválaszolásra. Többek között: utalhat-e az alkotmány egyáltalán bármely vallásra, vallási közösségre, ha igen, milyen formában? Támogathatja-e az alkotmány egy többszintű egyházi elismerési rendszer létrehozatalát? Támogathatja-e az állam az egyházak közfeladatok ellátását célzó tevékenységét, ha igen, milyen mértékben? Eltérhet-e ez más társadalmi szervezetek hasonló tevékenységének támogatásától? Biztosíthat-e az állam privilégiumokat, mentességeket az egyházak számára, ha igen, milyen indokkal, indíttatásból teheti meg? Támogassa-e az állam az egyházak hitéleti tevékenységét, vallási céljaik előmozdítását, ha igen, milyen módon?

E kérdések közül most csak néhányra térek ki röviden. Az EKINT vitairata felvetette, hogy az „állam világnézeti semlegességének az felel meg, ha a jogi szabályozás nem tesz különbséget az egyházi státuszok között”, továbbá „az egyházak egyenjogúsága akkor valósul meg, ha ezekből a jogosultságokból egyaránt részesül minden egyház, amely egyházi státuszhoz pedig minden egyes vallási közösség hátrányos megkülönböztetés nélkül hozzáfér”.⁶⁹ A vitairat tehát elvetni látszik a kétszintű elismerési rendszer alkalmazását.

A strasbourgi bíróság álláspontja szerint önmagában egy kétszintű rendszer alkalmazása nem összeegyeztethetetlen az egyezményvel, a vallásszabadsághoz való jog alapelemét jelentő „semleges állam” követelményének tényleges érvényesüléséhez azonban számos feltételnek teljesülnie kell. Egyrészt az elismerésnek objektívan indokolható és mérlegelhető feltételrendszeren kell alapulnia, az elismerés kritériumai nem lehetnek önkényesek vagy túlzók, az egyházi státuszhoz egyenlő esélyekkel, tisztességes eljárásban kell megszerezhetőnek lennie. Magyarországon jelenleg a fenti kritériumok egyike sem teljesül: túlzó a húszéves működés követelménye, önkényes a parlament döntéshozó, politikai szerepe, valamint önmagában is túl tág, ahogyan az Országgyűlés mérlegelheti: az adott vallási közösség alkalmas-e az állammal való együttműködésre. Az egyházi törvény eleve hátrányos helyzetbe hozta az elismerési eljárás során a kisebb vagy nem régen alapított közösségeket.

Az EJEK emellett minden esetben hangsúlyosan vizsgálja a kétszintű rendszerek által létesített eltérő státuszok valóságos tartalmát is, konkrétan azt: milyen típusú és mekkora támogatásban részesíti az állam a kérdéses egyházakat; ez megsérti-e az egyenlő elbánás követelményét; és amennyiben van, objektívan igazolható-e a különbségtétel. Csakis ebben a kontextusban értelmezhető, hogy a

⁶⁹ Az Eötvös Károly Intézet vitairata a Szabad egyház a szabad államban című konferenciára. 2014. október 3., http://www.ekint.org/ekint_files/File/vitairat.pdf, 3. old.

strasbourgi bíróság az Emberi jogok európai egyezményének⁷⁰ ratifikálását megelőző történelmi-alkotmányos hagyományokra építve akár azt is megengedhetőnek véli, hogy egy állam – formálisan legalábbis – „államegyházat” tartson fenn, amennyiben az ilyen államegyház támogatása nem veszélyezteti az egyenlő elbánás követelményének érvényesülését. Miről is van szó?

Az anglikán egyház sokszor hivatkozott „államegyházi státusza” önmagában egy fillér költségvetési támogatással sem jár, az egyház alapvetően saját bevételeiből, főként adományokból tartja fenn magát, bár például a nemzeti kulturális örökségként is számon tartott épületeinek karbantartásához kap állami segítséget. Az államegyházak helyzetét a strasbourgi bíróság vizsgálta például Izland esetében, ahol az „államegyház” kiegészítő költségvetési támogatását a bíróság csak úgy tartotta elfogadhatónak, ha a támogatás nem túlzott, aránytalan, hátrányosan megkülönböztető „azzal összemérve, amit egy adott társadalomban hasonló feladatokért más szervezetek kapnak”.⁷¹

A magyar állam nem tudta Strasbourgban igazolni, hogy az Ehtv. által létrehozott kétszintű rendszer a magyar alkotmányos-történelmi hagyományokat tükrözné.⁷² Ám még ha ez sikerült is volna, egy olyan kétszintű rendszer, amely az eltérő státuszt megszerzők között indokolatlan és lényeges esélyegyenlőtlenséget teremt, az elismert egyházak számára privilégiumok, mentességek, adózási kedvezmények, különféle jogcímen élvezett járadékok, hozzájárulások, járandóságok tömegét hozza létre, amely közfeladatok ellátására és az ehhez kapcsolódó támogatásokra alanyi jogosultságot biztosít, míg mindebből az el nem ismert vallási közösségeket kirekeszti, elfogadhatatlan.

Ebben a rendszerben ugyanis a kormányzat teljesen önkényesen dönt arról, mely vallási közösségekkel kíván „együttműködni” a közfeladatok ellátásában, vagyis végső soron mely vallási közösségek működését támogatja jelentős, egyébként sokszor a közfeladatok ellátásához egyáltalán nem is kötődő költségvetési forrásokkal. Nyilvánvaló, hogy ezek a pénzügyi források, privilégiumok, mentességek nemcsak a közfeladatok ellátásához elegendők, nagymértékben segítik az elismert vallási közösségeket vallási céljaik elérésében, hitéleti tevékenységük megvalósításában is, gyakorlatilag behozhatatlan versenyelőnyt biztosítva számukra. Márpedig a semleges állam követelményével összeegyezhethetetlen egyes, kiválasztott vallási közösségek „helyzetbe hozása”, hitéleti tevékenységük ily mértékű akár burkolt, akár nyílt állami támogatása. Ráadásul Magyarország még a kifejezetten hitéleti tevékenység céljaira szolgáló előnyöket (szja 1%) is csak az elismert egyházaknak biztosította.⁷³

Az EJEK ehhez kapcsolódóan elvi élel állapítja meg, hogy bár a vallásszabadsághoz való jognak nem része az állami támogatásokhoz való hozzáférés joga, az olyan támogatások, amelyeket az állam eltérő vallási közösségeknek, vallásoknak eltérő módon biztosít „a legszigorúbb ellenőrzést követelik meg”.⁷⁴ Az állami hatóságok az állami források elosztása során „kötelesek semlegesek maradni”, az állam eljárása nem lehet sem diszkriminatív, sem önkényes, amikor közfeladatok ellátásához a vallási közösségek közül együttműködő partnert választ, vagy támogatásokat von meg.⁷⁵

Az egyházi szabályozásnak, bármilyet választunk is, meg kell felelnie a semlegesség követelményének. A kétszintű rendszer megengedhetősége kapcsán meg kell jegyezni: szólnak racionális érvek amellet, hogy vizsgálható legyen például az, hogy az adott vallási felekezet vagy bármely más, ilyen céllal létrejött civil szerveződés, objektív szempontok figyelembevételével egyáltalán alkalmas-e az

⁷⁰ *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény* (1950. november 4.), CETS 005., Kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény.

⁷¹ EJEK, *Asatrúarfélagið kontra Izland* (dec.), 22897/08 sz., ítélet, 2012. szeptember 18., 34. §., 100. §

⁷² EJEK, *Magyar Keresztény Mennonita egyház és mások kontra Magyarország-ügy*, 101. §

⁷³ *Uo.* 112. §

⁷⁴ *Uo.* 106. §

⁷⁵ *Uo.* 109.§. Lásd még: 6/2013 (III. 1.) AB-határozat, 155. §.

átvállalni kívánt közfeladatok – lásd oktatás-nevelés – ellátására, végezhet-e ilyen tevékenységet. Nyilvánvaló, hogy közfeladatok ellátásához az állam csak olyan szervezeteknek nyújthat támogatást, amelyek képesek megfelelni ezeknek az objektív feltételeknek. Ha ez a kétszintű egyházi elismerési rendszer intézményesítését jelenti, ám legyen, de valójában ez ennek nem szükséges előfeltétele.

Az egyházak státusza kapcsán azt is érdemes átgondolni, miért tesz indokolatlan különbséget a magyar szabályozás a közfeladatok ellátásában és ezzel párhuzamosan finanszírozásában az egyházak és civil szervezetek között úgy, hogy az utóbbiaknak jóval kevesebb térítést, forrást biztosít. Nyilvánvaló, hogy például a borsos tandíjakat szedő alapítványi iskolák kiemelt támogatása nemkívánatos, de mi a helyzet azon civil szervezetekkel, amelyek például halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek oktatását vállalják magukra, akik szüleitől nyilvánvalóan nem kérhetnek térítési díjat? Ők miért érdemtelenek az egyházakkal azonos mértékű támogatásra? Hasonlóképpen, egy Waldorf-iskola, amely szintén sajátos eszmerendszer és nevelési elvek szerint működik, és rendkívül alacsony tandíjat kér, a semleges állam szempontjából miért hordoz kevesebb értéket, miért kevésbé támogatandó, mint egy egyházi intézmény? Az átvállalt közfeladatoknak nemcsak finanszírozását, hanem odaítélését is üdvös lenne azonos alapra helyezni, a támogatás mértékét pedig az átvállalt közfeladat jellegéhez, minőségéhez igazítani, nem pedig a fenntartó személyéhez.

Az EKINT vitairata megjegyzi: „a semleges állam eszméjének megfelel az is, ha az állam – túl azon, hogy az átvállalt közfeladatok ellátását arányosan támogatja – egyáltalán nem költ az egyházakra, ahogyan alkotmányosan az is elfogadható lehet, ha az egyházaknak további intézményfenntartó finanszírozást nyújt.”⁷⁶ Én ezzel nem feltétlenül értek egyet. Egyértelműnek tűnik, hogy – miközben tisztességes eljárásban minden vallási felekezet számára biztosítani kell az egyházi státuszhoz való diszkriminációmentes hozzáférés lehetőségét – a „bevett egyházaknak” nyújtott privilégiumok, mentességek, különféle jogcímeiken juttatott állami támogatások és források jelentős részét, különösen azokat, amelyek egyáltalán nem köthetők közfeladatok ellátásához, meg kell szüntetni. A rendszer rákfenéje a túlburjánzó támogatási struktúra. Ebből a szempontból a minél szigorúbb elválasztás híve vagyok.

Mielőtt azonban tisztáznánk, hogy az egyházak milyen támogatási formái volnának elfogadhatók, érdemes áttekinteni, milyen érdekeket kellene érvényesítenie egy demokratikus, szekuláris jogállamnak az egyházak szabályozása kapcsán. A szekuláris állam alapvetően az eltérő vallási közösségek plurális, sokszínű rendszerének létrehozatalában, támogatásában érdekelt. A cél, Kis János szavaival élve, hogy a „polgárok – miközben rivális életfelfogások, vallási, világnézeti meggyőződések osztják meg őket – kölcsönös tiszteletben éljenek együtt”, s eközben a vallási semlegességre épülő államnak az eltérő vallási csoportosulásokat a lelkiismereti és vallásszabadság teljes körű biztosításával egyenlő védelemben kell részesítenie.⁷⁷ A semleges, szekuláris államnak nyilvánvalóan nem feladata, hogy válogasson a lehetséges vallási eszmerendszerek között. A szekuláris, semleges államnak alapvetően nem feladata, hogy támogassa egyes eszmerendszerek, vallási mozgalmak hitéleti, vallási céljait, bár a nem „közömbös” állam megteheti, de ez a támogatás nem lehet jelentősebb, mint bármely más nézetrendszer (pl. alternatív pedagógiai iskolák) érvényesülésének támogatása. Egy demokratikus jogállam emellett csak olyan eszmerendszereket, szervezeteket támogathat, amelyek elfogadják azokat az alapelveket, amelyekre az állam épül: a támogatás tehát ilyen értelemben feltételhez kötött, nem akadályozhatja a szekuláris állam „célját”. Mindeközben az államnak biztosítania kell, meg kell őriznie a minőségi, szekuláris oktatási rendszert.

⁷⁶ Az Eötvös Károly Intézet vitairata..., 3. old.

⁷⁷ Kis János: Az állam semlegessége. Újabb nekifutás. *Fundamentum*, 2011. 3. szám, 9. old.

A semleges állam által biztosítandó egyenlő védelem megvalósulhat a vallási szervezetek differenciált kezelése mellett is, amennyiben a különbségtétel objektívan, ésszerűen igazolható, nem túlzó, nem diszkriminatív és bármely egyházi jogállás tisztességes eljárásban, egyenlő esélyekkel megszerezhető a vallási szervezetek számára. Nem valósítható azonban meg egyes egyházak többiekhez képest kirívó, kiemelt támogatásával, amelyből más egyházak indokolatlanul nem részesülnek. A történelmi beágyazódottság önmagában ehhez nem elégséges indok. Kiemelt támogatás kizárólag egyes, ténylegesen csak általuk ellátható feladathoz rendelten adható (ilyen lehet például a nemzeti kulturális örökség részét képező épületek felújításának állami támogatása). A történelmi egyházak eleve lépéselőnyben vannak, éppen beágyazódottságuk miatt, ami *már önmagában* a vallási közösségek plurális rendszerének kialakulása ellen hat. Bár a szekuláris államnak nem feltétlenül feladata a „történelmi” egyházak előnyös pozíciójának felszámolása, tudatos gyengítése (szerves részei az adott ország kultúrájának, történelmének, értékek hordozói stb.), de konzerválása, erősítése sem. Jelenleg, miközben a „történelmi” egyházaknak nyújtott támogatást fokozatosan mérsékelni kellene, az önfenntartás felé terelve őket, ez a támogatás évről évre nő. Ebből a szempontból rendkívül problémás az „örökjáradék” konstrukciója vagy a vatikáni megállapodás. A „kiemelt” támogatás ezen egyházak létét végletesen államfüggővé tette, és szükségszerűen vezet az oligomonopóliumra épülő „államegyházi” rendszer kialakulásához.

Amennyiben amellettt döntünk, hogy világnézetiileg semleges alapon bármilyen formában állami támogatást nyújtunk az egyházak, vallási közösségek tevékenységéhez, világosan rögzíteni kell az állami támogatás elvi feltételrendszerét. Az alábbiakban erre teszek néhány javaslatot.

Az egyházaknak nyújtott támogatásoknak ésszerű, világnézeti megfontolásoktól mentes indokokon kell alapulniuk. Ellenőrzés nélkül közpénz semmilyen formában nem juttatható sem egyházaknak, sem más civil szerveződéseknek. Közfeladat ellátásához kötődő közpénzek esetén a feladatok megfelelő ellátásának minőségi és törvényességi ellenőrzése is szükséges. A közfeladatok ellátását az állam akkor ruházhatja át egyházakra, ha azok megfelelnek az adott közfeladathoz igazodó alkalmassági kritériumoknak. A közfeladatok ellátása terén az állam az egyházakat nem részesítheti előnyben más, az adott közfeladat ellátására szakosodott civil szervezetekhez képest. A közfeladatok ellátásáért vívott „versenyben” az egyházak és a civil szervezetek egyenlő esélyekkel indulnak, különösen az oktatási-nevelési feladatok ellátásában, mivel az államnak elemi érdeke egy plurális, sokszínű, alternatív értékeket is hordozó oktatási rendszer kiépítése. Nincs olyan ésszerű indok, amely egy meghatározott vallási eszmerendszer képviselőit alkalmasabbá tenné például oktatási-nevelési feladatok ellátására, mint az alternatív pedagógiai irányzatok képviselőit. Hasonlóképpen fontos, hogy amikor az egyház bármilyen természetű magánjogi jogviszonyt, munkaviszonyt létesít, vállalkozási tevékenységbe fog, akkor azt az általános szabályok szerint tegye.

A közpénzekből részesedni kívánó egyházaknak minimum vállalniuk kell, hogy működésük során tiszteletben tartják a szekuláris, demokratikus jogállam alapvető elveit, így például intézményeikben nem folytathatnak antiszemita, fajgyűlölő propagandát; tiszteletben kell tartaniuk a szolgáltatásukat igénybe vevők alapvető emberi jogait, így a vallásszabadsághoz való jogot; ezen intézményekben nem lehet diszkriminatív, kirekesztő eljárásokat, például szegregációt alkalmazni. Vállalniuk kell, hogy hatékonyan fellépnek minden fentieket sértő magatartás ellen, illetőleg az egyházak felelnek az egyházi szolgálatot teljesítő személyek ilyen cselekedeteiért. Ennek elmulasztása szankciókat vonhat maga után, például bírságok, közpénzek folyósításának felfüggesztése, akár az egyházi jogállás elvesztése. Amennyiben szolgáltatásaikat az egyházak kizárólag híveiknek kívánják biztosítani, ez befolyásolja az állami hozzájárulás mértékét, a működtetés költségeit a hívek adományaiból kell kiegészíteniük. Ugyanakkor az ilyen formában működtetett egyházi intézmények nagyobb autonómiát élvezhetnek például a vallásos nevelés terén, és elvárhatják az istentiszteletek látogatását vagy azt, hogy diákjaik vallásos képzésben vegyenek részt – az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása azonban itt sem mellőzhető.

A támogatások, mentességek és privilégiumok lefaragásának lehetséges irányát a következő táblázat szemlélteti.

Közfeladatok ellátásának támogatása	Lehetséges, de a hasonló közfeladatot ellátó, más civil szervezetekkel azonos feltételek mellett és azonos mértékben.
Privilégiumok, mentességek	Lehetséges, kizárólag a vallási közösségek autonóm szerveződésének, autonóm hitéleti tevékenységének megőrzése érdekében (adókedvezményekre, illetékkedvezményekre nem terjedhet ki).
Hitéleti tevékenység	Alapvetően kizárt. A semleges államnak se nem feladata, se nem érdeke vallási mozgalmak térnyerésének támogatása, egyenlő esélyeket kell biztosítani, azonban lehetővé lehet tenni, hogy az állam polgárai valamilyen formában hozzájárulhassanak saját egyházuk működéséhez (pl. egyházi adóval.) Természetesen, a hívek szabadon nyújthatnak adományokat az egyházaknak, melyek lehetőség szerint, az általános szabályok szerint adó illetve illetékkötelesek. Az állam teljes mentességet az adó- és illetékfizetési kötelezettségek alól ebben a körben sem nyújthat.
Vállalkozási tevékenység	Az egyház ellenérték fejében végzett tevékenysége vállalkozási tevékenységnek minősül (stólapénz, kegytárgy-értékesítés, rekreációs szolgáltatások), melyet az általános szabályok szerint folytathat, az az általános szabályok szerint ellenőrizhető, adó- illetve kötelesek. Természetesen az egyház dönthet úgy, hogy ezen szolgáltatásait híveinek ingyenesen biztosítja.

Bár a fenti javaslatoktól eltérő megoldások elképzelhetőek, egy azonban bizonyos, amennyiben célul tűzzük ki az állam semlegességének helyreállítását, az egyházfinanszírozás nem hagyható érintetlenül az egyházak jogállásának szabályozásakor,.

Schweitzer Gábor

Szabad egyház - szabad állam: észrevételek az Eötvös Károly Intézet vitairatához

Az Eötvös Károly Intézet „Szabad egyház a szabad államban” című konferenciájára készített Vitairatához fűzött megjegyzéseimet azzal kezdeném, hogy annak több megállapításával is egyetértek. Így egyetértek a bevezetőben írtakkal, miszerint Magyarországon már nem érvényesül az állam világnézeti semlegességének az elve. Már önmagában az a tény, hogy egy vallási tevékenységet végző szervezet bevett egyházként történő elismerése egy hosszadalmas procedúrát követően az Országgyűlés hatáskörébe tartozik, szembehelyezkedik az állam világnézeti semlegességének alapelvével. Egyetértek a Vitairat 2. pontjának első fordulatával is, miszerint a legteljesebb szabadságot a világnézetiileg semleges állam biztosíthatja. A 2. pont második fordulatával azonban, ami amellet tesz hitet, hogy az állam világnézeti elkötelezettsége nem erősödhet, már nem azonosulhatok, mert - úgy vélem - nem az állam világnézeti elkötelezettségének szinten tartása, hanem csökkenése, sőt, megszűnése lenne kívánatos, ugyanis ez harmonizál a világnézeti semlegesség elvárásával. Mellesleg ez a Vitairatban írtakból is levezethető.

Abból a determinált helyzetből pedig, amelyre a Vitairat is hivatkozik, hogy egyes államoknak – köztük hazánknak – a vallásokhoz és egyházakhoz fűződő viszonyát befolyásolhatják a történelmi és kulturális hagyományok, illetve a társadalmi körülmények, még nem feltétlenül következik, hogy az állam világnézetiileg bármilyen csekély mértékben is elkötelezett legyen. A világnézeti értelemben semleges állam ugyanis a legteljesebb mértékben tisztelheti és becsülheti a vallási hagyományokat és azok hordozóit, a vallási közösségeket.

Egyetértek a Vitairat azon megállapításával, miszerint az 1990. évi IV. törvény azáltal, hogy szélesre tárta a kaput az állami elismerésre igényt tartó vallási közösségek előtt, a világnézeti semlegesség európai viszonylatban is magas mércéjét jelölte ki az állammal szemben.

Az egyházak egymástól eltérő történelmi és társadalmi beágyazottsága, valamint intézményesültsége miatt ugyanakkor az sem feledhető el, hogy az állam már az ezredforduló éveiben jó néhány, az 1990. évi IV. törvény hatálya alá tartozó egyházzal kötött ún. Megállapodásokat, amelyek valamiféle informális közjogi hierarchiát mégiscsak kialakítottak az egyházak között.⁷⁸ Ezzel önmagában ugyan

⁷⁸ E közjogi Megállapodásokhoz lásd Köbel Szilvia: Az állam és az egyházak közötti megállapodások – a pártállamban és a jogállamban. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. Tudományos ülés az 1947. évi

nem fordított hátat az állam a világnézeti semlegességnek, de - figyelemmel az elválasztás alkotmányos elvére is – nyilvánvalóan szorosabb kapcsolatokat létesített a Megállapodásokban részes egyházakkal. Néhány korábbi intézkedés, miként a Tábori Lelkeszi Szolgálat, vagy a Börtönlelkészi Szolgálat bevezetése viszont a Szolgálatok által érintett egyházak számára biztosított többletjogosítványokra, valamint a Szolgálatok szervezetére tekintettel már erőteljesen súrolta az elválasztás és az összefonódás mezsgyéjét, avagy miként a szakirodalom a Tábori Lelkeszi Szolgálat kapcsán visszafogottan megállapította; „az elválasztás és összefonódás határán van”.⁷⁹

A Vitairat 3. pontja szerint az egyházak megszerzett egyenjogúságát nem lehet csorbítani. A hatályos szabályozás – miként ezt a Vitairat is leszögezi – nem felel meg ennek az elvárásnak, hiszen az Alaptörvényen nyugvó törvényi rendelkezések kétféle státuszt nevesítenek: az Országgyűlés által bevett egyházat, valamint a Fővárosi Bíróság által nyilvántartásba vett vallási tevékenységet végző szervezetet. Ez kétségkívül visszalépést jelent a 2012. január 1-e előtti állapotokhoz képest. A lényegében addig hatályos 1990. évi IV. törvény a jogalkotó által megállapított kritériumoknak eleget tevő vallási közösségek, vallások, egyházak számára egyféle – egyházi - státuszt ajánlott fel, miközben az 1990 és 2012 közötti időszakban is léteztek másféle jogi, pl. egyesületi keretek között működő vallási közösségek, amelyek vagy nem tudtak, vagy nem kívántak élni az 1990. évi IV. törvény által biztosított illetve felajánlott egyházi státusszal. A megszerzett egyenjogúsággal ugyanakkor az is ellentétes hogy 2012. január 1-én – miként erről a későbbiekben még szó esik - az akkor irányadó normák szerint több száz vallási közösséget fosztottak meg addigi jogállásától.⁸⁰

Az is aggodalmakat vet fel a hatályos szabályozás kapcsán, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek csak abban az esetben alakulhatnak át az Országgyűlés vitathatatlanul politikai természetű - így a semlegesség elvével ütköző - döntése nyomán sajátos jogosultságokkal felruházott bevett egyházzá, amennyiben – a törvényi kritériumok meglétén felül – a közösségi célok érdekében együttműködési hajlandóságukat fejezik ki az állam irányába. Ez az alaptörvényi elvárás ugyanis nem az együttműködés lehetőségét, hanem burkolt formában az együttműködés kötelezettségét írja elő, hiszen a bevett egyházi státusz elnyerésére, vagy megtartására együttműködési hajlandóság híján nincs lehetőség. Az állam és a bevett egyház együttműködése ugyanakkor az Alaptörvényben rögzített különvált működés határainak elmosódásához, azaz összefonódásokhoz is elvezethet. A különvált működés kifejezés tulajdonképpen a korábbi alkotmányi elválasztás kifejezést volt hivatott felváltani, azzal a többlettel, hogy – miként az Alaptörvény annak idején fogalmazott – „az állam a közösségi célok

XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Köbel Szilvia. Bp., Egyházi és Kulturális Minisztérium Egyházi Kapcsolatok Titkársága, 2008. 138-145.

⁷⁹ Schanda Balázs: Magyar állami egyházjog. Második, átdolgozott kiadás. Bp., Szent István Társulat, 2003. 183.

⁸⁰ Fórum. Schweitzer Gábor hozzászólása. Fundamentum, 2001/3. szám. 51-54.

érdekében együttműködik az egyházakkal”. Ez a szövegezés az Alaptörvény negyedik módosítása során annyiban változott, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek együttműködésre való alkalmasságát emelte ki, az Alaptörvény ötödik módosítását követően pedig arra helyeződött a hangsúly, hogy az állam és a vallási közösségek a közösségi célok érdekében együttműködhetnek. Azaz az elválasztás imperatívuszát az alkotmányos értéké emelt együttműködés váltotta fel.

Úgy vélem, hogy az egyházak megszerzett egyenjogúságának csorbíthatatlanságán kívül - amelynek fontosságához aligha férhet kétség - az egyházak 2012. január 1-e előtt megszerzett jogalanyiségének csorbíthatatlanságára is rá kell mutatni. A Vitairat bevezető sorai hivatkoznak arra, hogy 2011-ben a parlament az egyházak mindegyikét megfosztotta alanyi jogon élvezett egyházi jogállásától. Ezzel összefüggésben szükségesnek tartanám, hogy az 1990. évi IV. törvény szerint bejegyzett vallási közösségek – az őket ért jog- és méltánytalanság reparálásaként - visszakapják azt a státuszt, amelyet a 2011. évi C. törvény, illetve a 2011. évi CCVI. törvény megalkotása előtt jogszerűen élveztek, ugyanis semmiképpen sem igazolható, hogy törvényes keretek között megalakuló és működő vallási közösségeket fozsanak meg addig élvezett jogállásuktól, vagy pedig arra késztessek őket, hogy másféle szervezeti keretek és feltételek mellett, pl. vallási tevékenységet végző szervezetként folytassák korábbi működésüket. Mindennek realizálásához természetesen feltétlenül szükséges, hogy a reparáció fontosságát maga a jogalkotó is felismerje.

A Vitairat 4. pontja - nyilvánvalóan a hatályos szabályozás korrekciójának igényével - kinyilvánítja, hogy az egyházként történő jogi elismerés nem függhet politikai testület mérlegelésétől. Ezzel a megfogalmazással nem tudok azonosulni. Nem, mert úgy gondolom, hogy nem a mérlegelést feltételező elismerési eljárás eredményeként, hanem az egységes elvek és egységes eljárás alapján megvalósuló regisztráció következtében kell elnyernie egy vallási közösségnek a jogalanyiságot. Vagyis azt tartanám helyénvalónak, ha elismerés helyett nyilvántartásba vétellel szerezne egy vallási közösség közjogi státuszt. Valahogy úgy, ahogyan azt az 1990. évi IV. törvény a maga visszafogottságával szabályozta és két évtizeden keresztül működtette is. A világnézetileg semleges állam, valamint „a szabad egyház a szabad államban” ideájával is a regisztráció elve, nem pedig az elismerési eljárás a kompatibilis. Azaz nem a hatályos szabályozás korrekciója, hanem annak elhagyása lenne indokolt. A megoldást nem az fogja jelenteni, ha az egyházként történő elismerésről szóló végső döntést független bíróság fogja meghozni, hanem az, ha az egyházi státusz elnyerését jelentő regisztrálás hatáskörével ruházzák fel a független bíróságot.

A Vitairat 4. pontja azt is rögzíti, hogy az államnak joga van a „bizniszegyházak” kiszűrésére. Az államnak természetesen nemcsak joga, hanem kötelessége is az egyház, vagy egyházi jogi személy által elkövetett bármilyen törvénysértés elleni fellépés. Ezt a lehetőséget már az 1990. évi IV. törvény is

biztosította az ügyési fellépés intézményesítésével. Szükség szerint élni kellett volna ezzel. A 2010-es országgyűlési választásokat követően a törvényhozás a „bizniszegyház”, illetve a „vallásbiznisz” jelenségével indokolta az egyházak körében a „rendrakás szükségességét”.⁸¹ A gond csupán az, hogy azóta sem derült ki, hogy melyik egyház tekinthető a pénzügyi (vagy bárminemű) visszaélést kimondó jogerős bírói ítélet nyomán „bizniszegháznak”, amelyet egyébként az addig hatályos rendelkezések alapján is ki lehetett, illetve ki kellett volna szűrni a rendszerből. Emiatt tehát nem is volt indokolt kusza és legitimációs deficittel küszködő törvényalkotási folyamatokba bonyolódni.

Az esetleges pénzügyi visszaélések kiszűrésének, és - ami legalább annyira fontos - megelőzésének a státuszelvonás, vagy az egyházalapítás feltételeinek szigorítása helyett egy konstruktívabb út is rendelkezésre áll, ami nem más, mint az egyházfinanszírozási rendszer teljes újragondolása. A „szabad egyház” ideájának egyébként – úgy gondolom – egy olyan egyházfinanszírozási rendszer feleltethető meg, amely kölcsönös önmérséklet alapján a lehető legkisebb mértékben függ a „szabad állam” pénzügyi és gazdasági forrásaitól.

*

Az Eötvös Károly Intézet a Vitairatot Deák Ferenc megszívlelendő gondolatával bocsátotta útjára. Befejezőként – a deáki gondolat megerősítéseként – Eötvös József 1867-es sorait idézném fel: „Szilárd meggyőződésemm [...], hogy az egyetlen, amit századunkban az állam az egyházért tehet, és az egyetlen, amire ez utóbbinak az állam részéről szüksége van, az, hogy a legteljesebb szabadság legyen számára biztosítva. És ez a tétel bizonyára még kevésbé vitatható egy olyan országban, ahol több hitfelekezetet a legteljesebb mértékben rendelkezik ezzel a szabadsággal.”⁸² Az eötvösi felvetés időszerűségéhez, azt hiszem, kétség sem férhet.

⁸¹ Szathmáry Béla: Az új egyházügyi törvény értékelésének összefoglalója. Egyházforum, 2001/2. 20.

⁸² Eötvös József levele Charles de Montalembert-nek (Pest, 1867. május 22.). In: Eötvös József: Levelek. Szerk.: Oltványi Ambrus. Bp., Magyar Helikon, 1976.485.